

VDK ietekme un LPSR ārzemju tūrisma iestāžu vadošais personāls: Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļa un tās operatīvā vadība (1957–1992)

Dr. hist. Ineta Lipša

Sociālās atmiņas pētniecības centra pētniece

Raksta mērķis ir noskaidrot, kāda bija Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* (VAS *Intūrists*) Rīgas nodaļas saikne ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Ministru Padomes Valsts drošības komiteju (VDK), pētot VAS *Intūrists* Rīgas nodaļā un tās operatīvo vadību nodrošinošajā LPSR Ministru Padomes Ārzemju tūrisma pārvaldē¹ (Ārzemju tūrisma pārvalde) nodarbināto amatpersonu personas lietas. Pētījums ir strukturēts septiņās nodaļās. Pirmajā nodaļā ir raksturoti izmantotie avoti un stāvoklis tēmas izpētē. Otrajā nodaļā sniegta ārzemju tūrisma apkalpojošās jomas institucionalizēšanas priekšvēsture Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā (PSRS) un LPSR. Trešā nodaļa raksturo Rīgas nodaļas operatīvās vadības struktūras – LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes –

¹ PSRS pastāvēja trīs organizāciju padotība līmeņi: vissavienības (republikas līmeņa organizācijas, kas bija tieši padotas attiecīgajām vissavienības ministrijām, komitejām vai pārvaldēm); koprepublikāniskais (padotas vienlaicīgi vissavienības un republikas līmenim, piemēram, VDK bija koprepublikāniska, tādēļ tā bija komiteja “pie” LPSR Ministru Padomes) un republikas padotība (tieši padotas republikas Ministru Padomei). Diemžēl, valodas redaktoru ieviestās tradīcijas dēļ latviešu valodā institucionālajos nosaukumos tiek izmests vārds “pie”. Rezultātā – lietojot nosaukumus LPSR Ministru Padomes Valsts drošības komiteja un LPSR Ministru Padomes Ārzemju tūrisma pārvalde – tiek radīts nepareizs priekšstats, proti, ka tās ir republikāniskas padotības iestādes. Īstenībā gan VDK, gan Ārzemju tūrisma pārvaldes padotība bija koprepublikāniska. *Aut. piez.*

vadību (1966–1988). Ceturtajā nodaļā atklāts, kā VDK ietekme Rīgas nodaļas darbā izpaudās caur LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga institūtu (1972–1988). Turpmākās nodaļas veltītas VDK ietekmes potenciāla identificēšanai: piektajā nodaļā – VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas vadībā (1957–1992), sestajā nodaļā – viesnīcas *Latvija* vadībā (1979–1991). Savukārt septītajā nodaļā ir ieskicēta minēto iestāžu zemākā ranga administratīvo un tehnisko darbinieku saistība ar VDK. Pētīto iestāžu vadītāju vārdi un pilnvaru laiks ir fiksēti rakstam pievienotajos pielikumos.

Avoti un literatūra

Tā kā VDK dokumenti pētniecībai nav pieejami, VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas operatīvās vadības tēmas izpēte ir balstīta uz dažādu struktūru amatpersonu un dažāda ranga partijas organizāciju lēmējorgānu izdoto pavēļu, lēmumu par iecelšanu amatos un atbrīvošanu no tiem, atskaišu, kā arī personas lietu dokumentu – kadru uzskaites anketu, autobiogrāfiju, raksturojumu, algas norēķinu analīzi. Minētā tipa dokumenti ir atlasīti Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva desmit fondos: Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās Komitejas (CK) (PA-101. fonds), LKP Rīgas pilsētas komitejas (PA-102. fonds), LKP CK nomenklatūras kadru personas lietu kolekcijas (PA-15500. fonds), Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (LĻKJS) CK (PA-201. fonds), LĻKJS Kirova rajona komitejas (PA-206. fonds), PSRS Ministru Padomes Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes (Galvenā ārzemju tūrisma pārvalde) VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas partijas pirmorganizācijas (PA-7216. fonds), Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības partijas pirmorganizācijas (Rīgas pilsētas Oktobra rajona) (PA-7211. fonds), LPSR Ministru Padomes (270. fonds), LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes (986. fonds), PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas (222. fonds). Savukārt Personāla dokumentu valsts arhīvā ir pētīta dokumentācija, kas glabājas divos fondos – Rīgas viesnīcu trešts (1481. fonds) un PSRS VAS *Intūrists* viesnīca *Latvija* (282. fonds).

Rakstā minēto amatpersonu iecelšanas un atbrīvošanas datumi var variēt dažu dienu robežās, jo atšķirās LPSR Ārzemju tūrisma

pārvaldes un VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pavēļu datumi. Nobīdi noteica pakļautība. Vispirms lēmumu pieņēma PSRS Galvenā ārzemju tūrisma pārvalde vai LPSR Ārzemju tūrisma pārvalde, tad rīkojumu par izpildi deva Rīgas nodaļas pārvaldnieks. Personas nosauktas vārdā un uzvārdā. Gadījumos, kad vārdu nav bijis iespējams noskaidrot, sniegts tikai iniciālis, norādīts dzimšanas gads un gads, kurā persona iestājusies Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP). Miršanas gads ir norādīts gadījumos, kad tas ir bijis publiski pieejams. Diemžēl, Latvijā atšķirībā no citām Eiropas Savienības valstīm Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde nesniedz autorei ziņas no iedzīvotāju reģistra par pētāmās personas miršanas laiku.

Minēto fondu dokumenti galvenokārt fiksē izmaiņas amatpersonu karjerā, tajos nav atrodamī dati par ietekmēm, tie nepiedāvā faktus, lai lasītājs varētu konstatēt, kāpēc un kādos apstākļos izmaiņas ir notikušas un kā tās uztvērušas iesaistītās personas vai laikabiedri. Tāda veida viedokļi un vērtējumi parasti rodami dienasgrāmatās, atmiņās un memuāru literatūrā, taču par VAS *Intūrists* Rīgas nodaļu pagaidām tādi darbi nav publicēti. Toties publiskajā telpā sāk izskanēt laikabiedru atmiņas. Tēmas kontekstā nozīmīgs ir LPSR Ministru Padomes Fiziskās kultūras un sporta komitejas priekšsēdētāja (1980–1990) Daumanta Znatnaja (dzimis 1938. gadā) stāstījums.² Fragmentāri par Rīgas nodaļu ir rakstījies 1978. gadā Amerikas Savienoto Valstu politisko patvērumu ieguvušais bijušais VDK aģents Imants Lešinskis (1931–1985), kurš bija rezerves (nevis VDK) majors un dienesta pakāpi saņēmis automātiski atbilstoši rangam LKP CK nomenklatūrā. Viņa avots bija divdesmit divus gadus ilgā sadarbības ar VDK pieredze, kas būtiski bija saistīta ar Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs darbības uzraudzību. Lešinska memuāri par pieredzēto viņa darbā VDK labā bija publicēti turpinājumos no 1979. līdz 1980. gadam Amerikas latviešu laikrakstā *Laiks*. Imanta Lešinska apgalvojumi, ka

² Znatnajs, Daumants. *Čeka un sports* (lekcija), Okupācijas muzejs, 2016, 29. septembris. Pieejams: <http://okupacijasmuzejs.lv/lv/aktualitates/stura-maja-notiks-daumanta-znatnaja-lekcija-par-cekun-sportu-289/>

“Kultūras sakaru komiteja pakļauta valsts drošības komitejai, kas darbojas čekas izlūkošanas pārvaldes tiešā pārraudzībā”,³

ir veicinājuši interesi par Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs darbību, ko apliecina Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas bijušā vadītāja Induļa Zālītes un literatūrzinātnieces Evas Eglājas-Kristsones publikācijas.⁴ Par VAS *Intūrists* Rīgas nodaļu nav dokumentu, kas liecinātu par to, kā VDK iesaistījās, piemēram, darbinieku atlasē (arī Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs gadījumā tādu nav, iesaistes apstiprinājums gūts intervijā ar komitejas bijušo darbinieku).⁵

VAS *Intūrists* dažādu teritoriālo nodaļu ideoloģiskās darbības izpēte pēdējos gados ir populārs temats valstīs, kur tādas nodaļas darbojušās.⁶ Tomēr pārsvarā pētījumi veikti tūrisma vēstures

³ “Rūpīgi plānots čekas pasākums. Imants Lešinskis Toronto stāsta par «kultūras sakariem», *Austrālijas Latvietis*, Nr. 1503, 1979, 9. novembris, 1. lpp.

⁴ Zālīte, Indulis. “Kultūras sakari – caurums dzelzs aizkarā”, *Ipra.vip.lv*, 1998, 25. augusts. Pieejams: <http://Ipra.vip.lv/caurums.html>; Eglāja-Kristsons, Eva.

Dzelzgriezēji. Latvijas un Rietumu trimdas kontakti. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2013, 340 lpp.

⁵ Eva Eglāja-Kristsons pētījumā par Latvijas komiteju kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs darbību norāda, ka “patiesībā KKS [Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs] bija jau no 1955. gada darbojusies struktūra ar VDK noteiktiem mērķiem, VDK ieceltām amatpersonām un virsvadību” (34. lpp.), tomēr nav norādīts dokuments, kur apgalvojumam varētu gūt apstiprinājumu. Savukārt par VDK dalību kandidātu atlasē iesaistīšanai Latvijas komitejā kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs 1964. gadā avots ir pētnieces saruna ar J. Aneraudu 2004. gada februārī. E. Eglāja-Kristsons konstatē, ka “vispirms atlases veicēji VDK konsultējās ar Rakstnieku savienības, Mākslinieku savienības, Zinātņu akadēmijas partijas komiteju sekretāriem, kā arī Latvijas komjaunatnes centrālkomitejā, tad veidoja sarakstus, ko iesniedza Latvijas VDK Izlūkdaļai, kas pēc attiecīgas saskaņošanas ar Pretizlūkošanas un Novērošanas daļu vadību tos sūtīja atpakaļ. Parasti daži kandidāti bija izsvītroti, daži pielikti klāt. Galīgo akceptu Komitejas sekciju sastāvam deva LKP Centrālās Komitejas Ārējo sakaru nodaļa” (Eglāja-Kristsons, Eva. *Dzelzgriezēji. Latvijas un Rietumu trimdas kontakti*. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2013, 41.–42. lpp.).

⁶ Савельев, Николай. Идеологическая работа Новгородского отделения ВАО «Интурист» в 1958 – середине 1970-х гг., Новгородский исторический сборник, № 14 (24), 2014, с. 376–391. Pieejams: http://www.spbiiran.nw.ru/wp-content/uploads/2015/11/Saveliev_N_S.pdf; Кирсанова, Ирина.

“Организационные и идеологические аспекты экскурсионной работы с иностранными туристами в Куйбышевской области в 1960-е–1980-е годы”,

kontekstā, analizējot propagandas aspektu ārzemju tūrismā un caur ideoloģiju cīņas prizmu skatot plašu jautājumu spektru, sākot no ekskursiju programmu satura līdz ārzemnieku materiālajai apkalpošanai.⁷ Vēsturnieks Aleks Hazanovs pētījis mijiedarbību starp ārzemju tūristiem, PSRS un tās sabiedrību pēctāljinisma periodā. Viens no viņa nodomiem ir rekonstruēt sociokulturālo ietekmi, ko atstāja desmitiem miljonu ārzemnieku, kas apmeklēja PSRS laikā no piecdesmito gadu beigām līdz astoņdesmito gadu sākumam.⁸ Savukārt Šona Salmona pētījuma pamatā ir VAS *Intūrists* vēsture PSRS un ārvalstu attiecību dinamikas kontekstā,⁹ konstatējot, ka organizācija pamazām kļuva pārņemta ar valūtas pelnīšanu, piešķirot jaunu nozīmi

Вестник Самарского университета, № 5 (106), 2013, с. 26–31. Pieejams: <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsionnye-i-ideologicheskie-aspekty-ekskursionnoy-raboty-s-inostrannymi-turistami-v-kuybyshevskoy-oblasti-v-1960-e-1980-e-gody>; Попов, Алексей. “Информационно-пропагандистская работа с иностранными туристами в Крыму (1960–1980-е гг.)”, *Культура народов Причерноморья*, № 147, 2008, с. 9–12. Pieejams: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/32915/02-Popov.pdf?sequence=1>; Starostina Marta. “Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības «Intūrists» Rīgas nodaļas darbā ar latviešu trimdas tūristiem (1957–1985)”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 241.–280. lpp.;

Starostina Marta. “Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļā kā VDK piesegstruktūrā darbā ar tūristiem no 1971. līdz 1985. gadam”, *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 498.–541. lpp.

⁷ Багдасарян, Вардан, Орлов, Игорь, Шнайден, Йозеф, Федупин, Александр, Мазин, Константин. *Советское зазеркалье. Иностраный туризм в СССР в 1930–1980-е годы*. Москва: Форум, 2007, 256 с.

⁸ Hazanov, Alex. “Foreign Visitors in the Late Soviet Union, the KGB and the Limits of Surveillance”, *The Andrea Mitchell Center for the Study of Democracy, Graduate Workshop of Penn Program for Democracy, Citizenship, and Constitutionalism*, 30 October 2015., p. 7. Pieejams: <https://www.sas.upenn.edu/andrea-mitchell-center/sites/www.sas.upenn.edu.dcc/files/uploads/Alex%20Hazanov%20DCC%20Workshop.pdf>

⁹ Salmon, Shawn Connelly. *To the Land of the Future: a History of Intourist and Travel to the Soviet Union, 1929–1991* (PhD dissertation). Berkeley: University of California, 2008, 632 p.

jēdzienam 'selling socialism' (tirgojot sociālismu – tiešs tulkojums no angļu valodas).¹⁰ Vēsturniece Daina Bleiere ir īsi raksturojusi padomju un ārzemju tūrisma kontroli LPSR.¹¹ Savukārt socioloģe Ieva Zaķe pagaidām npublicētā rakstā, kas balstās PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas dokumentu izpētē, ir analizējusi, kā sākotnēji klaji politiskos mērķos balstītais ārzemju tūrisms bija transformēts par etnisko tūrismu ar fokusu uz etniskās kultūras izrādīšanu.¹²

Minētajās publikācijās autori nav mēģinājuši konstatēt VDK ietekmi VAS *Intūrists* reģionālo nodaļu vadītāju izvēlē. Tāpēc šis pētījums ir veltīts iespējamās saistības ar VDK konstatēšanā VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas vadītāju un to uzraugošās un tās operatīvo vadību nodrošinošās LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes vadītāju karjerās un LPSR ārzemju tūrisma vadībā. Publiskajā diskursā populārs ir viedoklis, ka VAS *Intūrists* Rīgas nodaļa ir bijusi VDK piesegorganizācija, balstoties sava veida uztveres (arī savulaik izveidotā *čekas* tēla) tradīcijā, kas – kā jau tradīcija – nav tikusi pamatota ar pārbaudāmiem faktiem. Nav tradīcijas, piemēram, par VDK piesegorganizāciju dēvēt Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāti, kaut gan arī šajā iestādē tāpat kā daudzās citās lielās padomju iestādēs un uzņēmumos, darbojās *pirmā daļa* ar visām no tā izrietošajām sekām. Tomēr zinātniskas izpratnes nolūkā faktu argumentācijas identificēšana ir būtiska. Svarīgs sākotnējs solis šajā virzienā būtu noskaidrot, vai VDK bija ietekme uz LPSR ārzemju tūrismu tā iestāžu vadības līmenī un kā (caur kuriem vadītājiem) konkrēti tā izpaudās. Plašākā VDK vēstures

¹⁰ Skat. viņa pētījuma vērtējumu Rosenbaum, Adam T. Leisure travel and real existing socialism: new research on tourism in the Soviet Union and communist Eastern Europe, *Journal of Tourism History*, Vol. 7, Issue 1–2., pp. 156–176, at p. 173.

¹¹ Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*, 2. pārstrādātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2015, 136.–148. lpp.

¹² Skat. Zaķe, Ieva. *Inturist and Foreign Travel to Latvian SSR, late 1950s–80s: a Case of Ethnic Tourism*, under consideration at the *Journal of Cold War Studies*, 31 p.

Pieejams:

https://www.academia.edu/28610829/INTURIST_AND_FOREIGN_TRAVEL_TO_LATVIAN_SSR_LATE_1950s-

[80s_A_CASE_OF_ETHNIC_TOURISM_Under_consideration_at_the_Journal_of_Cold_War_Studies](https://www.academia.edu/28610829/INTURIST_AND_FOREIGN_TRAVEL_TO_LATVIAN_SSR_LATE_1950s-80s_A_CASE_OF_ETHNIC_TOURISM_Under_consideration_at_the_Journal_of_Cold_War_Studies). Pateicos raksta zinātniskajam recenzentam Dr. sc. pol. Ivaram Ijābam par norādi uz šo rakstu.

pētniecībā izvēlētā tēma ir svarīga, jo viena konkrēta – ārzemju tūrisma – resora svarīgāko iestāžu izpēte ļauj identificēt sava veida VDK ietekmes nodrošināšanas modeli kādas iestādes vadīšanā un noskaidrot, vai un kā tas ir mainījies laika gaitā. Otrs būtisks ieguvums – lasītājam kļūs skaidrs, ka pašlaik pieejamo arhīva dokumentu klāsts ir nepietiekams, lai noskaidrotu, kā konkrēti VDK darbojās ārzemju tūrisma iestādēs nosacītajā zemākajā līmenī, proti, kā VDK virsnieki strādāja (vai arī ar kādu personu starpniecību) ar ziņotājiem ikdienā, kur tieši viņi tikās, kā tieši nodota informācija (mutvārdos, rakstiski), kādu argumentāciju viņi lietoja, kāpēc ziņotāji piekrita informēt, kā aģenti (ārštata darbinieki) uztvēra to, ko dara, kā un kāpēc metodes mainījās laika gaitā utt. Tāda informācija būtu jāiegūst, izmantojot mutvārdu vēstures (*oral history* – angļu valodā) metodoloģiju. Šī raksta tēmas izpētes rezultāts ir konkrēts potenciāli intervējamo cilvēku saraksts (skat. pielikumus), no kuru palīdzības nākotnē lielā mērā būs atkarīgs, vai zinātnieki spēs noskaidrot, kā VDK darbs izpaudās ikdienā.

Ārzemju tūrisms PSRS un LPSR: priekšvēsture

Valsts akciju sabiedrība ārzemju tūrismam PSRS *Intūrists* (*Интурист*) bija nodibināta 1929. gada 12. aprīlī PSRS Iekšējās un ārējās tirdzniecības tautas komisariāta pakļautībā.¹³ Tās mērķis bija nodrošināt finansējumu Vissavienības Komunistiskās (bolševiku) partijas (VK(b)P)¹⁴ CK ģenerāļsekretāra Josifa Staļina (1878–1953) iniciētā PSRS paātrinātās industrializācijas plāna īstenošanai (tehnikas iepirkšanai ārzemēs u.tml.). Sākot jau ar PSRS saimnieciskās attīstības pirmās piecgades (1928–1932) plānu, ārzemju tūrisms bija uztverts kā īpaša ekonomikas nozare, kā visvienkāršākais un visienesīgākais eksporta veids. Vārdu sakot, *Intūrists* centrējās uz valsts ekonomiskajām vajadzībām, ko rāda jau tā dibināšana valsts akciju sabiedrības veidā, ko pārvaldīja piecu amatpersonu valde. *Intūrists* no pirmajām tā pastāvēšanas dienām darbojās starptautiski tāpat kā

¹³ Salmon, Shawn Connelly. *To the Land of the Future: a History of Intourist and Travel to the Soviet Union, 1929–1991* (PhD dissertation). Berkeley: University of California, 2008, p. 31.

¹⁴ Vispārīgos gadījumos izmantots pēdējā nosaukuma akronīms. *Red. piez.*

ideoloģija, ko tas pārstāvēja.¹⁵ Papildus *Intūrists* lomai industrializācijas vajadzībām, tā vadītāji saprata, ka pilnīga kulturālās dzīves transformācija PSRS nozīmē to, ka valsts var piedāvāt kaut ko patiesi unikālu laikmetīgajam tūristam (sociālistiskās revolūcijas sasniegumi: kolhozi, pionieru nometnes utt.).¹⁶ Lai to īstenotu, bija nepieciešama attiecīga infrastruktūra.

Jau trīsdesmito gadu gaitā *Intūrists* darbā ar ārzemniekiem arvien ciešāk iesaistījās citas valsts iestādes – īpaši PSRS lekslietu un Ārlietu tautas komisariāti.¹⁷ Ārzemju tūristu kustības ierobežojumi tika fiksēti 1936. gadā izdotos 64 lapu apjomīgos noteikumos; galvenā būtība – aizliegta jebkāda pārvietošanās ārpus *Intūrists* maršrutiem. Otrā pasaules kara beigās, Sarkanajai armijai okupējot Latvijas Republiku, līdzīgi procesi tika replicēti LPSR.

Šons Salmons raksta, ka jau 1946. gadā tika atvērti *Intūrists* ofisi Rīgā, Tallinā un citur. *Intūrists* amatpersonas pievienojās PSRS bruņotajiem spēkiem, lai okupētajās teritorijās nodrošinātu tiesības uz īpašumiem, lielajām viesnīcām un citām ēkām – Polijas, Čehoslovākijas, Baltijas valstu teritorijās. Tā *Intūrists* iekārtojās ēkā Padomju prospektā Liepājā.¹⁸ Tādējādi VAS *Intūrists* Latvijas teritorijā darbojās jau pirms Rīgas nodaļas izveidošanas. Piemēram, viesnīca *Metropole* un citas lielākās Rīgas viesnīcas – *Sports, Viktorija, Daugava* – bija *Intūrists* rīcībā esošie resursi.

Pēc Staļina nāves, kad PSRS politiskais režīms pamazām tika liberalizēts, kļuva aktuāls jautājums par ārzemju tūristu uzņemšanu. LKP CK birojā to apsprieda 1954. gada vasarā, kad restorānā tika apkrāpti ķīniešu sporta delegācijas locekļi (porcijas svars neatbilda

¹⁵ Salmon, Shawn Connelly. *To the Land of the Future: a History of Intourist and Travel to the Soviet Union, 1929–1991* (PhD dissertation). Berkeley: University of California, 2008, p. 35.

¹⁶ Par *Intūrista* dibināšanas apstākļiem skat. Salmon, Shawn Connelly. *To the Land of the Future: a History of Intourist and Travel to the Soviet Union, 1929–1991* (PhD dissertation). Berkeley: University of California, 2008, pp. 36–76.

¹⁷ Salmon, Shawn Connelly. *To the Land of the Future: a History of Intourist and Travel to the Soviet Union, 1929–1991* (PhD dissertation). Berkeley: University of California, 2008, p. 98.

¹⁸ Salmon, Shawn Connelly. *To the Land of the Future: a History of Intourist and Travel to the Soviet Union, 1929–1991* (PhD dissertation). Berkeley: University of California, 2008, pp. 122–123.

noteiktajam). Minētais fakts tika vērtēts kā ideoloģiska diversija.¹⁹ 1955. gadā birojs apsprieda jautājumu par ārzemju delegāciju uzņemšanas uzlabošanu.²⁰ Savukārt 1956. gadā apstiprināja objektu sarakstu (rūpniecības uzņēmumu, kolhozu un sovhozu, zinātnisko un mācību, medicīnas un bērnu, kultūras iestāžu un ostu), ko rādīt ārzemju tūristiem, vienlaikus uzdodot atbildīgajiem resoriem tos sakārtot.²¹ Tomēr vēl 1956. gada vidū Rīgā nebija *Intūrists* republikāniskās nodaļas; PSKP vadība konstatēja, ka tas sarežģī ārzemju delegāciju uzņemšanu.²²

Kāda 1958. gada 13. augusta ziņa presē Rīgas nodaļas darbības sākumu attiecina uz 1956. gada beigām – ziņa vēstī, ka drīz būs divi gadi, kopš VAS *Intūrists* Rīgā ir nodaļa, un tā atrodas viesnīcā *Rīga*.²³ Tomēr laikā no 1956. gada rudens līdz 1957. gada janvārim, kad visticamāk tika veikta Rīgas nodaļas organizēšana, LKP CK biroja sēdēs VAS *Intūrists* nav pieminēts un par Rīgas nodaļas pārvaldnieka apstiprināšanu amatā nav spriests. Arī LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja sēdēs 1956. un 1958. gadā par minētajiem jautājumiem nav lemts. Tomēr jau 1957. gada 18. janvārī Rīgas nodaļas pārvaldnieka amatu pildīja²⁴ Voldemārs Bušs (1900–1965, PSKP no 1919. gada),

¹⁹ LVA, PA-101. f., 17. apr., 60a. l., 8. lp. (LKP CK biroja 1954. gada 13. jūlija lēmums, dokuments krievu valodā).

²⁰ LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļai uzlika nodrošināt, lai LPSR Telegrāfa aģentūra (LTA) un republikānisko preses izdevumu redakcijas atspoguļotu ārzemju delegāciju uzturēšanos un ieviestu praksi atspoguļot presē delegātu iespaidus, kas radušies LPSR apmeklējuma rezultātā. LVA, PA-101. f., 18. apr., 14. l., [37.–51. lp.], 44.–46. lp. (LKP CK biroja 1955. gada 13. septembra protokols Nr. 89, dokuments krievu valodā).

²¹ LVA, PA-101. f., 19. apr., 21. l., [3.–11. lp.], 5. lp. (LKP CK biroja 1956. gada 6. marta sēdes protokols Nr. 7, dokuments krievu valodā). Sarakstu skat. LVA, PA-101. f., 19. apr., 21. l., 16.–18. lp.

²² LVA, 270. f., 1c. apr., 1101. l., [19.–25. lp.], 24. lp. (informācija par Ķīnas Tautas Republikas žurnālistu delegācijas uzturēšanos LPSR no 1956. gada 3. līdz 6. jūnijam, parakstīja Latvijas un ārzemju kultūras sakaru biedrība atbildīgais sekretārs Leonīds Rimjans, dokuments krievu valodā).

²³ “No visām pasaules malām”, *Dzimtenes Balss*, Nr. 61, 1958, 13. augusts, 1. lpp.; Markss, A. “«Intūrista» jubilejas reizē”. *Dzimtenes Balss*, Nr. 15, 1979, 5. aprīlis, 4. lpp.

²⁴ VAS *Intūrists* valdes priekšsēdētājs Vladimirs Ankudinovs VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldniekam Voldemāram Bušam 1958. gada 1. septembra vēstulē

LPSR Telegrāfa aģentūras (LTA) atbildīgā vadītāja vietnieks (skat. 3. pielikumu).²⁵ Lietu gaitu no 1957. gada pirmajām dienām paātrināja vajadzība izpildīt PSKP CK Prezidija 1957. gada 5. janvāra lēmumu, kā dēļ LPSR Ministru Padomes 1957. gada 2. februāra lēmumu *Par*

pieprasa izpildīt V. Bušam 1957. gada 18. janvārī adresētās vēstules prasības. PDVA, 282. f., 1. apr., 1. l., [11.–14. lp.], 11. lp. (dokuments krievu valodā).

²⁵ Voldemārs Bušs dzimis 1900. gada 11. martā Rīgā. 1917. gadā evakuējies uz Krieviju. No 1919. gada aprīlī iesaistās Krievijas pilsoņu karā, kļūst par Rietumu frontes Revolucionārās kara komitejas locekļa sekretāru. Sākot ar 1920. gadu, pilda Turkestānas frontes Valsts politiskās pārvaldes (iepriekš Viskrievijas Ārkārtas komisijas cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotāžu jeb *čekas* Sevišķās daļas) instruktora amatu. No 1924. līdz 1929. gadam bija Rietumu frontes Kara revolucionārā tribunāla un PSRS Augstākās tiesas Kara kolēģijas sekretārs. 1929. gadā sāk darbu presē, strādā par avižu redaktoru. No 1933. gada Voldemārs Bušs strādā par Padomju Savienības telegrāfa aģentūras (latviešu valodā lietots akronīms TASS, kas veidots no krievu valodas nosaukuma – *Телеграфное агентство Советского Союза*) redaktoru un redakcijas vadītāja vietnieku. No 1944. gada oktobra (pēc nekrologa ziņām – kopš PSRS okupācijas 1940. gadā, bet pēc evakuācijas atkal TASS) strādā par LPSR Telegrāfa aģentūras atbildīgā vadītāja vietnieku. No 1947. gada decembra viņš kļūst par atbildīgo vadītāju. Voldemāru Bušu atbrīvo 1953. gada 18. martā ar partijas rījieni par partejiskās modrības zaudēšanu (nebija atlaidis darbiniekus ar “apšaubāmu pagātņi”). Līdz 1954. gada septembrim, kad rījiens bija dzēsts, Voldemārs Bušs strādāja avīzes *Sovetskaja Latvija* (*Советская Латвия*) redakcijā kā informācijas nodaļas, pēc tam kā preses apskatu nodaļas vadītājs. 1954. gada oktobrī LPSR Telegrāfa aģentūras atbildīgais vadītājs Oto Jurāns lūdza LKP CK Aģitācijas un propagandas nodaļas vadītāja vietniekam noformēt Buša apstiprināšanu LTA atbildīgā vadītāja vietnieka amatā, kas arī bija izdarīts. Skat. “Voldemārs Bušs” (nekrologs), *Сīņa*, Nr. 174, 1965, 25. jūlijs; LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1155. l., 8. lp (TASS atbildīgā vadītāja vietnieka kadru jautājumos Arkādija Krasniha – *Аркадий Андреевич Красных* – 1944. gada 18. jūlijā parakstīts Voldemāra Buša raksturojums, dokuments krievu valodā); LVA, PA-101. f., 16. apr., 56. l., [213.–215. lp.], 213. lp. (LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļas instruktora Bruno Zēberga parakstīta izziņa LKP CK biroja 1954. gada 18. marta sēdē, dokuments krievu valodā); LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1155. l., 18. lp. (Voldemāra Buša raksturojums, parakstījuši avīzes *Sovetskaja Latvija* (*Советская Латвия*) redaktors Nikolajs Zverevs, partijas biroja sekretāra vietnieks Gunārs Kurpnieks, dokuments sagatavots aptuveni 1954. gada septembrī, krievu valodā); LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1155. l., 19. lp. (LPSR Telegrāfa aģentūras atbildīgais redaktors Oto Jurāns LKP CK Aģitācijas un propagandas nodaļas vadītāja vietniekam Ivanam Veselovam 1954. gada 15. oktobra dokuments krievu valodā).

pasākumiem ārzemju tūristu apkalpošanā saistīja ar uzdevumu 1957. gadā pabeigt viesnīcas *Rīga* celtniecību.²⁶

Nav zināms, kāpēc par pirmo pārvaldnieka vietas izpildītāju tika iecelts tieši Voldemārs Bušs, turklāt nav skaidrs viņa statuss, jo, kaut gan no 1957. gada sākuma viņš pildīja Rīgas nodaļas pārvaldnieka pienākumus, no atbildīgā vadītāja vietnieka amata LPSR Telegrāfa aģentūrā (LTA) Voldemārs Bušs tika atbrīvots tikai 1957. gada 13. jūlijā sakarā ar aiziešanu pensijā.²⁷ Tātad gandrīz pusgadu Bušs ir strādājis, apvienojot pienākumus. Iespējams, ka republikāniskajā līmenī Rīgas nodaļa tika organizēta caur LPSR Telegrāfa aģentūru (LTA). Arhīvā saglabātā Rīgas nodaļas pārvaldnieka senākā pavēle ir datēta ar 1959. gada 11. martu,²⁸ tomēr tajā ir atsauce uz 1958. gada 25. jūnija pavēli Nr. 2., kas nodaļas komplektēšanu ar darbiniekiem ļauj saistīt ar 1958. gada maiju.²⁹ Tādējādi nav skaidrības par to, kā uzdevumā un ar ko ir nodarbojies Rīgas nodaļas vadītājs tās izveides posmā no 1956. gada beigām līdz 1958. gada pavasarim.

Voldemāru Bušu Rīgas nodaļas pārvaldnieka amatā visticamāk iecēla PSRS Ārējās tirdzniecības ministrijai pakļautās VAS *Intūrists* valdes priekšsēdētājs Vladimirs Ankudinovs, jo līdz 1964. gadam Rīgas nodaļa caur VAS *Intūrists* bija pakļauta PSRS Ārējās tirdzniecības

²⁶ Lēmumā Voldemārs Bušs ir norādīts kā Rīgas nodaļas pārvaldnieks, kam jānodrošina ekskursiju gidu sagatavošana. Kopumā 25 adresātu vidū bija arī Vissavienības biedrības kultūras sakariem ar ārzemēm Latvijas nodaļa, LPSR VDK, LPSR Iekšlietu ministrija. Minētais jautājums skatīts LKP CK biroja sēdē. Skat. LVA, 270. f., 1c. apr., 1135. l., 114.–115. lp. (LPSR Ministru Padomes 1957. gada 2. februāra lēmums Nr. 70-12c krievu valodā); LVA, PA-101. f., 20. apr., 24. l., [72.–88. lp.], 81.–83. lp. (LKP CK biroja 1957. gada 9. aprīļa sēdes protokols Nr. 67, dokuments krievu valodā).

²⁷ LVA, PA-15500. f., 1. apr., 1155. l. (Voldemārs Bušs, no 1954. gada novembra līdz 1957. gada augustam), 20. lp. (kadru uzskaites sektora vadītāja 1957. gada 13. jūlija izziņa, dokuments krievu valodā).

²⁸ PDVA, 282. f., 1. apr., 1. l., 1. lp. (VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldnieka 1959. gada 11. marta pavēle, dokuments krievu valodā).

²⁹ PDVA, 282. f., 1. apr., 91. l., 49. lp. (Alberta Dābola 1958. gada 5. maija iesniegums pieņemt darbā, dokuments latviešu valodā). 1958. gads kā VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas dibināšanas gads ir norādīts arī enciklopēdijā – Zotovs, V. *Intūrists, Latvijas PSR Mazā enciklopēdija*, 1. sējums. Rīga: Zinātne, 1967, 666. lpp. [Jevgeņijs Bīrons un V. Zotovs kā *Intūrista* darbinieki publicēja sašutuma pilnu rakstu par Londonā izdotās sarunvārdnīcas saturu. Skat. Bīrons, J., Zotovs, V. Nekaunības skola, Čiņa, Nr. 235, 1967, 6. oktobris, 3. lpp. Red. piez.]

ministrijai Maskavā, bet no 1964. gada – PSRS Ārzemju tūrisma pārvaldei (no 1969. gada – Galvenā ārzemju tūrisma pārvaldei; no 1983. gada – Valsts ārzemju tūrisma komitejai). Tikai no 1966. gada Rīgas nodaļas uzraudzību sāka realizēt caur koprepublikānisko – Ārzemju tūrisma pārvaldi pie LPSR Ministru Padomes (no 1984. gada LPSR Galveno ārzemju tūrisma pārvaldi), kuras uzdevums bija īstenot operatīvo vadību pār Rīgas nodaļu praktiskajos informatīvā propagandas darba īstenošanas un ārzemju tūristu uzņemšanas un apkalpošanas organizēšanas jautājumos. VAS *Intūrists* saimniecību Rīgā īpaši nostiprināja viesnīcas *Latvija* nodošana ekspluatācijā 1979. gadā. Rīgas nodaļa 1980. gadā tika pārsaukta par PSRS Galveno ārzemju tūrisma pārvaldi, no 1984. gada PSRS Ministru Padomes Valsts ārzemju tūrisma komitejas (Valsts ārzemju tūrisma komiteja) Rīgas apvienību, un Rīgas nodaļas pārvaldnieks kļuva par Rīgas apvienības ģenerāldirektoru, kurš pārvaldīja arī viesnīcas-restorānu kompleksu *Latvija*.

Jau sešdesmito gadu sākumā trimdas presē bija lasāmas piezīmes, ka “visi Intūrista darbinieki ir arī čekas dienestā”.³⁰ Trimdas laikraksts *Laiks* informēja, ka starptautiskās ziņu aģentūras *The Christian Science Monitor* redaktors Nets Vaits ir pats pārliecinājies, ka *Intūrists* ir

“spiegu organizācija, ar kuras starpniecību un palīdzību padomju valdība izspiego ārzemniekus, tos aprāpj un tiem noslēpj padomju dzīves īstos apstākļus. Aģentūras galvenie *ieroči* ir izskatīgi, inteligenti un labi apmācīti vīriešu un sieviešu gidi”.³¹

Savukārt *Londonas Avīze* sešdesmito gadu beigās lakoniski vēstīja, ka Latvijas laika *Romas viesnīcas* vietā uzceltā viesnīca *Rīga* ir “intensīvas čekistu darbības centrāle” un ka

“Intūrista aģenti, kas tur darbojas, tāpat taksometru šoferi, kas dežurē pie ieejas, ir bez izņēmuma čekas aģenti”.³²

³⁰ “Sešas dienas Rīgā. Ko Latvijā redzējis latviešu rūpnieks no Sidnejas”, *Londonas Avīze*, Nr. 889, 1963, 2. augusts, 6. lpp.

³¹ “Tūristu izspiegošanas organizācija. Pavadoņu noraidīgās atbildes un maldināšana izpalīdzības vietā”, *Laiks*, Nr. 71, 1960, 3. septembris, 8. lpp.

³² “Viena gada darbs. DVF valdes priekšēja ziņojums delegātu sapulcē 8. martā”, *Londonas Avīze*, Nr. 1174, 1969, 14. marts, 3. lpp.

Arī Imanta Lešinska apgalvojumi memoāros ir nostiprinājuši priekšstatu par piemīļīgajām *Intūrists* gidēm – *dacītēm* un *zanītēm* kā *čekas* ziņotājām.³³ Lešinskis raksta:

“Sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados tūristu izsekošanai viesnīcā «Rīga» bija izveidots speciāls KGB komandpunkts, kura priekšnieks 1976. gadā bija KGB apakšpulkvedis Jānis Vaivods [Vaivods no 1972. gada bija pulkvedis – I. L.], alias «Valdmanis». Regulārus rakstiskus ziņojumus viņam iesniedza visi, kas bija nodarbināti ar rietumu tūristu aprūpēšanu – Intūrista gides, viesnīcas personāls (ieskaitot portjē un šveicarus), restorānu un bāru darbinieki, Intūrista autobusu šoferi. Viesnīcas telpās, tās tuvākajā apkaimē un ārzemnieku iecienītākajās vietās apgrozījās vismaz 20–30 privātās drēbēs ģērbusies KGB darbinieku.”³⁴

Jautājums par *Intūrists* gidēm kā *čekas* ziņotājiem šajā rakstā netiks pētīts, taču jāņem vērā, ka viņiem nebija akūtas nepieciešamības kļūt par ziņotājiem, lai saglabātu darbu, jo pašos gidu darba pienākumos ietilpa ziņojumu rakstīšana tiešajai priekšniecībai *Intūrists* Rīgas nodaļā. Pēc katras ekskursijas gidēm bija jāveic pieraksti tā sauktajās darba kladēs, sākot ar savu vērojumu fiksējumu un beidzot ar tūristu uzdoto jautājumu un sarunu atstāstīšanu. Pieraksti skaitījās slepeni, tie bija jāglabā seifā, klades laika gaitā iznīcināja kā slepenās lietvedības dokumentus. Gidu priekšnieki, balstoties uz pierakstiem, veidoja atskaites par nodaļas darbu. Visticamāk, gidu pierakstus lasīja arī VDK aktīvā dienesta virsnieks, kas no VDK kūrēja ārzemju tūrisma resoru republikā, taču, lai iegūtu piekļuvi šīm kladēm, gidu labvēlība viņam nebija nepieciešama.

Atgriežoties pie Imanta Lešinska apgalvojuma analīzes, jānorāda, ka tas rada priekšstatu par visaptverošu ārzemju tūristu izsekošanu, turpretim LPSR uzņemto tūristu skaits mudina pieņemt, ka VDK materiālie resursi tam bija par vājiem. 1960. gadā LPSR apmeklēja 2649 ārzemju tūristi. Desmit gadu laikā to skaits piecāršojās – 1969.

³³ “Rūpīgi plānots čekas pasākums. Imants Lešinskis Toronto stāsta par «kultūras sakariem», *Austrālijas Latvietis*, Nr. 1503, 1979, 9. novembris, 1. lpp.

³⁴ Lešinskis, Imants. “Kā Rīgā izseko trimdas tūristus”, *Latvija Šodien*, Nr. 14, 1986, 119. lpp. (pirmpublikācija 1980, 29. jūlijs).

gadā jau tika uzņemti 13 210 tūristi.³⁵ Savukārt desmitgadē no 1970. gada līdz 1979. gadam to skaits pieauga vēl trīs reizes no 12 263 līdz 37 200 tūristiem.³⁶ No 1979. gada līdz 1987. gadam (deviņos gados) skaits pieauga 1,7 reizes – no 37 200 līdz 64 300 ārzemju tūristiem. Par noklausīšanās iekārtām runājot, vēsturniece Daina Bleiere, atsaucoties uz LPSR VDK priekšsēdētāja Staņislava Zukuļa vēstuli LKP CK 1985. gada 22. jūnijā, konstatē, ka Zukuli satraucis apstākļi, ka lielais tūristu skaits apgrūtina “drošu operatīvo kontroli, respektīvi, viņu izsekošanu”, jo “Rīgā nebija pietiekami daudz ar noklausīšanās iekārtām aprīkottu viesnīcas numuru”.³⁷

“Valūtas ieguvumi neesot samērīgi ar politiskajiem, ideoloģiskajiem un aizsardzības zaudējumiem. Tādēļ viņš ieteica samazināt etnisko tūristu skaitu par 50%, nodrošināt tūristu grupu vienmērīgu iebraukšanu visu gadu (ne tikai vasarā un Ziemassvētkos), lai emigrantus varētu vieglāk izsekot, kā arī samazinātu uzturēšanās laiku. LKP CK pēc ilgstošas saskaņošanas ar nelieām izmaiņām akceptēja Zukuļa priekšlikumus un 1985. gada decembrī saņēma Maskavas akceptu minētajiem priekšlikumiem.”³⁸

Nav iespējams precīzi atbildēt uz tādiem jautājumiem kā, piemēram, cik lielā mērā ārzemju tūristu skaita konstantais pieaugums bija ekonomiski motivēta politika, cenšoties piesaistīt ārzemju valūtu, cik lielā mērā tā nolūks kopš Ņikitas Hruščova laikiem bija *civilizēt* PSRS tēlu ārvalstīs, un kādas šajā ietvarā bija VDK funkcijas? Ekonomiski motivēta bija LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes darbība, jo katru gadu

³⁵ Datus par ārzemju tūristu skaita dinamiku LPSR no 1960. līdz 1975. gadam skat. Starostina Marta. “Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības «Intūrists» Rīgas nodaļas darbā ar latviešu trimdas tūristiem (1957–1985), *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 277. lpp.

³⁶ 1979. gada un 1987. gada dati ir noapaļoti. Skat. LVA, 986. f., 2. apr., 63. l., 46. lp. (1988. gada 25. jūlija papildinājumu raksturojumam, parakstījis Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieks Rihards Elsbergs un PSKP pirmorganizācijas sekretāre A. Lapiņa, dokuments krievu valodā).

³⁷ Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*, 2. pārstrādātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2015, 143. lpp.

³⁸ Bleiere, Daina. *Eiropa ārpus Eiropas... Dzīve Latvijas PSR*, 2. pārstrādātais izdevums. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2015, 143. lpp.

tai no *mātes* struktūras Maskavā tika piesūtīts plāns ar konkrēti norādītu valūtas summu, kas ir jānopelna, turklāt, nodrošinot, ka ārzemju tūristiem rādītie objekti radīs priekšstatu par PSRS kā *civilizētu* valsti. Turpretim LPSR VDK bija jāturpina nodrošināt tās pašas ārzemju tūristu uzraudzības, kontroles, izsekošanas un citas funkcijas. Manā rīcībā nav dokumentu, kas ļautu spriest par to, vai republikāniskās VDK priekšsēdētāja vēlme ierobežot ārzemju tūristu skaitu republikā iekļāvās kādā plašākā tendencē PSRS VDK, vai tomēr tā bija tikai epizodiska kritika, kas izskanēja vienā republikā. Skaidrs tomēr ir fakts, ka kopējais ārzemju tūristu skaits arī nākamajos gados turpināja pieaugt. 1985. gadā, uz kuru bija attiecināms Staņislava Zukuļa satraukums, LPSR apmeklēja 49 361 ārzemju tūrists,³⁹ savukārt 1987. gadā LPSR apmeklēja 64 300 ārzemju tūristu. Diemžēl, pagaidām nav atrasti dati, kas liecinātu par to, kā laikā no 1985. līdz 1987. gadam mainījās tieši etnisko tūristu skaits viņu vidū,⁴⁰ kas bija Staņislava Zukuļa tiešais rūpju objekts. Pieaugošais kopējais uzņemto ārzemju tūristu skaits, savukārt, nenozīmē, ka nemazinājās etnisko tūristu dinamika. Piemēram, 1980. gadā LPSR apmeklējušo etnisko tūristu skaits samazinājās gandrīz uz pusi (no 2165 tūristiem 1979. gadā līdz 1260 – 1980. gadā), kamēr kopējais ārzemju tūristu skaits tajos pašos gados būtiski pieauga – no 26642 līdz 36590.⁴¹ Iespējams, ka cēlonis

³⁹ Zaķe, Ieva. *Inturist and Foreign Travel to Latvian SSR, late 1950s–80s: a Case of Ethnic Tourism*, under consideration at the *Journal of Cold War Studies*, p. 20.

Pieejams:

https://www.academia.edu/28610829/INTURIST_AND_FOREIGN_TRAVEL_TO_LATVIAN_SSR_LATE_1950s-80s_A_CASE_OF_ETHNIC_TOURISM_Under_consideration_at_the_Journal_of_Cold_War_Studies.

⁴⁰ Par laiku no 1980. līdz 1985. gadam konstatēts, ka precīzi dati nav zināmi, bet aptuveni nav norādīti. Skat. Starostina Marta. “Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļā kā VDK piesegstruktūrā darbā ar tūristiem no 1971. līdz 1985. gadam”, *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 530.–531. lpp.

⁴¹ Starostina Marta. “Padomju ideoloģijas un propagandas izpausmes Vissavienības akciju sabiedrības *Intūrists* Rīgas nodaļā kā VDK piesegstruktūrā darbā ar tūristiem no 1971. līdz 1985. gadam”, *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes

jau 1979. gadā varēja būt VDK priekšsēdētāja iniciatīva ierobežot etnisko tūristu skaitu, ņemot vērā VDK izsekošanas tehniskās iespējas. Ja VDK nespēja *apkalpot* pat etniskos tūristus, kas bija absolūti mazākā daļa (mazāk par 10%) no ārzemju tūristiem, kas ieradās Latvijas teritorijā, tad jāsecina, ka sešdesmitajos, septiņdesmitajos gados ārzemju plašsaziņas līdzekļu radītais tēls par *čeku* kā iestādi, kas totāli izseko visus ārzemju tūristus, nebalstījās vairs septiņdesmito, astoņdesmito gadu realitātē, kuru totāli izspiegot VDK ar saviem tehniskajiem un darbinieku resursiem vienkārši nespēja. Tomēr ārzemju tūristu uzraudzībā padomju vara iesaistīja arī citas iestādes.

Sešdesmito gadu vidū, kad bija redzama strauji pieaugošā ārzemju tūristu dinamika, varas iestādes izveidoja to ārzemju tūrisma organizējošās VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas operatīvās vadības sistēmu, kas darbojās līdz astoņdesmito gadu beigām. Sistēma garantēja apstākļus, lai VDK darbinieki attiecīgajās ar ārzemju tūristu uzņemšanu un apkalpošanu saistītajās iestādēs varētu brīvi vervēt un sadarboties ar jau esošajiem aģentiem un uzticības personām, saņemt to ziņojumus, izsekot ārzemniekus. Viens no tādu aktivitāšu priekšnoteikumiem bija nodrošināt, lai vadošajos amatos atrastos cilvēki, kuri atbalsta VDK intereses un izpilda prasības.

LPSR Ārzemju tūrisma pārvalde – operatīvās vadības nodrošinātāja (1966–1988)

1966. gadā Rīgas nodaļas operatīvajai vadībai un uzraudzībai bija izveidota Ārzemju tūrisma pārvalde pie LPSR Ministru Padomes. Tā atradās Gorkija ielā 11a, kur jau atradās trīs kontrpropagandas apkarošanā iesaistītas organizācijas – Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrība, Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs un Latvijas Miera aizstāvēšanas komiteja.

Ārzemju tūrisma pārvaldi tās pastāvēšanas laikā (1966–1988) vadīja divi priekšnieki un divi vietnieki, visi bija *cekas* cilvēki, visi ieņēma vai bija ieņēmuši LKP CK nomenklatūras amatus (skat. 1. pielikumu). Ja pat viņu vidū bija VDK ārštata darbinieki, tad no brīža,

kad viņi bija iecelti nomenklatūras amatos, bija iznīcināti dokumenti, kas pierādītu viņu sadarbību ar VDK. Saskaņā ar 1952. gada 26. septembra PSRS Valsts drošības ministrijas direktīvu Nr. 161 no aģentūras tīkla izslēdza PSKP un Vissavienības Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības (VĻKJS) sekretārus un aparāta darbiniekus, viņu personīgās lietas iznīcināja, par to informējot republiku partijas pirmos sekretārus. Vēsturnieks Aldis Bergmanis ir konstatējis, ka

“no šī laika (līdz pat PSRS sabrukumam) jebkuru aģentu, kurš ieņēma kādu nomenklatūras amatu, automātiski izslēdza no aģentūras tīkla, un drošības darbinieku pienākums bija to dokumentu iznīcināšana, kas liecināja par viņa sadarbību ar slepeno dienestu.”⁴²

To noteica apsvērumi, ka

“nomenklatūras darbiniekiem kā lojāliem PSRS pilsoņiem jau pēc sava ieņemamā amata vajadzēja informēt valsts drošības orgānus par dažādiem starpgadījumiem.”⁴³

Saskaņā ar 1983. gadā izdoto nolikumu VDK nedrīkstēja izmantot kā aģentus, rezidentus, konspiratīvo un tikšanās dzīvokļu turētājus cilvēkus, kuri bija ievēlēti vai iecelti sekojošos amatos – PSKP un VĻKJS biedrus, kuri attiecīgi ievēlēti partijas un komjaunatnes komitejās (birojos), partijas un komjaunatnes pirmorganizāciju sekretārus, PSRS bruņoto spēku partijas un komjaunatnes aparātu un politisko orgānu atbildīgos un tehniskos darbiniekus, PSRS Augstākās Padomes deputātus, savienoto un autonomo republiku augstāko padomju un vietējo tautas deputātu padomju deputātus, arodbiedrības orgānu, tiesas un prokuratūras darbiniekus.⁴⁴ Tajā pašā laikā nomenklatūras

⁴² Bergmanis, Aldis. “LPSR valsts drošības dienesta attīstība un loma genocīda īstenošanā Latvijā (1944–1953)”, *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, [477.–538. lpp.], 483. lpp.

⁴³ Bergmanis, Aldis. “LPSR valsts drošības dienesta attīstība un loma genocīda īstenošanā Latvijā (1944–1953)”, *Totalitārie režīmi un to represijas Latvijā 1940.–1956. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 3. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2001, [477.–538. lpp.], 530. lpp.

⁴⁴ 3.15. апраќpunkt. Приказ председатель Комитета государственной безопасности СССР Виктора Чебрикова № 00140 от 4 июля 1983 года *О введении в действие Положения об агентурном аппарате и доверенных*

darbinieki varēja būt VDK uzticības personas. Minētais 1983. gada nolikums paredzēja, ka nepieciešamības gadījumā, lai izpildītu konkrētus operatīvos uzdevumus, ir atļauts vervēt aģentus PSKP biedru un biedru kandidātu vidū (nolikuma 3.5. apakšpunkts).

Edmunds Ratnieks (dzimis 1922. gadā, PSKP no 1945. gada) pārvaldes priekšnieka amatā (1966–1978) nokļuva no Valsts preses komitejas priekšsēdētāja vietnieka posteņa (1964–1966). Taču savas karjeras sākumā 1945. gadā, piemēram, izpildīja Latvijas Komunistiskā (boļševiku) partijas LK(b)P⁴⁵ CK īpašos uzdevumus, proti, no jūnija līdz decembrim nosūtīts darbam LK(b)P CK specnodaļā “cīņai ar bandītismu”, bija īpašās vienības komandieris, bet pēc tam kļuva par komjaunatnes CK darbinieku.⁴⁶ 1978. gadā Edmunds Ratnieks kļuva par VAS *Intūrists* ģenerālo pārstāvi Berlīnē. Ar šo pieredzi bagāžā 1984. gadā Ratnieks atgriezās darbā LPSR Galvenajā ārzemju tūrisma pārvaldē un strādāja par Metodiskā kabineta vadītāju līdz 1988. gada 13. septembrim, kad tika pārtrauktas darba attiecības ar visiem pārvaldes darbiniekiem, jo pārvalde tika likvidēta.⁴⁷ 1992. gadā kādā

лицах органов государственной безопасности СССР, 32 с. Pieejams:

<http://www.lander.odessa.ua/lib23.php>

⁴⁵ Vispārīgos gadījumos izmantots pēdējā nosaukuma akronīms. *Red. piez.*

⁴⁶ Edmunds Ratnieks piedzima Rencēnu pagastā krāsotāja un šuvējas ģimenē. 1940. gadā, kad Sarkanā armija okupēja Latvijas Republiku, Ratnieks iestājās VĻKJS, tad – Sarkanajā armijā. Nacionālsociālistiskās Vācijas okupētajā Latvijas teritorijā darbojās kā Otomāra Oškalna (1904–1947) brigādes otrās partizānu vienības komandiera palīgs komjaunatnes jautājumos, aģentūras izlūkošanas izlūks. No 1944. līdz 1945. gadam Edmunds Ratnieks strādāja par LĻKJS Rīgas pilsētas komitejas sekretāru. 1945. gadā izpildīja LKP CK īpašos uzdevumus. Tad strādāja LĻKJS CK dažādos amatos, piemēram, propagandas un aģitācijas sekretārs, VĻKJS CK atbilžu organizators Maskavā (1950–1952). 1955. gadā sāka mācības PSKP CK Augstākajā partijas skolā, ko pabeidza 1958. gadā. Mācībām sekoja darbs LKP CK partijas orgānu nodaļā par atbilžu organizatoru, LKP CK Propagandas un aģitācijas nodaļā par vadītāja vietnieku. 1961. gadā Edmundu Ratnieku iecel par LPSR Kultūras ministrijas Latvijas Valsts izdevniecības direktoru. Vienlaikus bija LKP Rīgas pilsētas Kirova rajona komitejas loceklis, LKP CK ārstata lektors, LPSR Žurnālistu savienības prezidija loceklis, Latvijas Valsts izdevniecības PSKP pirmorganizācijas biroja loceklis. 1964. gadā viņu apstiprināja par LPSR Valsts preses komitejas locekli, bet drīz par tās priekšsēdētāja vietnieku. Skat. LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9956. l. (Edmunda Ratnieks LKP CK nomenklatūras kadru uzskaites personas lieta).

⁴⁷ LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., 157. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1984. gada 4. aprīļa pavēle, dokuments krievu valodā); LVA, 986.

preses publikācijā tika apgalvots, ka *diplomātiskajā* darbā Vācijas Demokrātiskajā Republikā laikā no 1978. līdz 1984. gadam, viņš “strādājis arī kā VDK aģents “Intūristā” – ārzemju tūrisma vissavienības akciju sabiedrībā Vācijā”, bet no 1985. gada tika norīkots par ģenerāldirektora palīgu čekas jautājumos viesnīcā *Latvija*, kur šajā statusā nostrādāja līdz 1990. gada decembrim.⁴⁸ Iespējams, ka Edmunds Ratnieks konsultēja ģenerāldirektoru, taču darbā Rīgas apvienībā viņš pārgāja tikai no 1990. gada 20. februāra, kad oficiāli sāka strādāt par ģenerāldirektora palīgu līdz 1991. gada 9. septembrim, izpildot kancelejas vadītāja pienākumus.⁴⁹ Ratnieka rotācijas amatos vedina ņemt vērā vēsturnieka Leonīda Mļečina konstatējumu, ka

“bija cilvēki, kas nebija čekas sarakstos, bet bija kas vairāk nekā aģenti un stukači. Bet ne visi čekisti, kas bija diplomātu statusā, bija čekas darbinieki.”⁵⁰

Pēc Edmunda Ratnieka iecelšanas par *Intūrists* ģenerālpārstāvi Berlīnē pārvaldes priekšnieka amatā (1978–1988) atradās Staņislavs Jaškulis (dzimis 1928. gadā, PSKP no 1957. gada), kurš no 1970. gada līdz 1978. gadam bija ieņēma LKP Ludzas rajona komitejas pirmā sekretāra posteni. Viņš tobrīd bija arī LKP CK loceklis.⁵¹

f., 2. apr., 60. l., 2. lp. (LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1988. gada 7. septembra pavēle, dokuments krievu valodā).

⁴⁸ Glūne, Berta. “Divi biedri, kuru laiks turpinās”, *Pilsonis*, Nr. 16, 1992, 21. aprīlis.

⁴⁹ PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 4. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieces Kaivas Cinis 1990. gada 28. februāra pavēle Nr. 187-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 283. l., 12. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1991. gada 5. septembra pavēle Nr. 695-k, dokuments krievu valodā).

⁵⁰ Млечин, Леонид. “Белинские и Бенкендорфы. Распределение ролей в госаппарате: цензорам не поручают заботиться о свободе слова, людей в погонах не назначают правозащитниками”, *novayagazeta.ru*, 27 апреля 2016. Pieejams: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2016/04/27/68400-belinskie-i-benkendorfy>

⁵¹ Staņislavs Jaškulis dzimis Riebiņu pagasta Pizānos zemnieka ģimenē (tēvam piederēja 10 ha zemes), augstāko juridisko izglītību ieguvis Latvijas Valsts Universitātē (1948–1953). Jaškulis bija Daugavpils rajona izpildu komitejas sekretārs (1953–1956), Daugavpils rajona izpildu komitejas priekšsēdētāja vietnieks (1956–1961), Daugavpils rajona prokuratūras izmeklētājs (1961–1962), Valmieras rajona

Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam bija divi vietnieki. Otrais, t.s. *neatbrīvotais*, vietnieks bija *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldnieks (skat. nodaļā par Rīgas nodaļas vadības potenciālo saistību ar VDK). Savukārt pirmais vietnieks tika iecelts atsevišķi. Ārzemju tūrisma pārvaldes pastāvēšanas laikā strādāja divi pirmie vietnieki – Jevgeņijs Bīrons (dzimis 1914. gadā, PSKP no 1945. gada), kurš šajā amatā (1966–1980) nokļuva no Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības priekšsēdētāja vietnieka pozīcijas (1958–1966) un kurš četrdesmito gadu beigās, piecdesmito gadu sākumā bija strādājis Valsts drošības ministrijas pārraudzītā ārlietu resora struktūrvienībā.⁵² Savukārt Rihards Elsbergs (dzimis

prokurors (1962–1967), Limbažu rajona izpildu komitejas priekšsēdētājs (1967–1970), LKP Ludzas rajona komitejas pirmais sekretārs (1970–1978). Nav bijis obligātajā militārajā dienestā, skaitījās trešās kategorijas rezervists, kapteinis, politiskais sastāvs. Staņislavs Jaškulis bija LKP CK locekļa kandidāts (1971–1976), LPSR Augstākās Padomes deputāts (1971–1980), LKP CK loceklis (1976–1981). Skat. LVA, 986. f., 2. apr. (LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes personālsastāva dokumenti, 1966–1986), 63. lp.; LVA, PA-101. f., 62. apr., 68. l. (Staņisvalva Jaškuļa LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta).

⁵² Jevgeņijs Bīrons bija ieguvis augstāko izglītību, filologa un angļu valodas skolotāja kvalifikāciju, studējot no 1935. līdz 1939. gadam Maskavas Valsts pedagoģiskajā svešvalodu institūtā. Viņa tēvs 1919. gadā bija Latvijas Sociālistiskā Padomju Republikas valdības darbinieks, evakuējās uz Krieviju, kur viņam vēlāk pievienojās ģimene. Tēvs strādāja *čekas* struktūrās, proti, Viskrievijas Ārkārtas komisijā cīņai ar kontrrevolūciju, spekulāciju un sabotāžu (1917–1922), Valsts politikajā pārvaldē, tad Apvienotajā valsts politikajā pārvaldē (1923–1934), Iekšlietu tautas komisariātā (1934–1943). 1948. gadā Jevgeņijs Bīrons bija LPSR Ārlietu ministrijas Politikās nodaļas atbildīgais referents, studēja neklātienē PSRS Ārlietu ministrijas Augstākajā diplomātiskajā skolā (1946–1949), mācījās zviedru valodu. 1949. gadā nosūtīts PSRS Ārlietu ministrijas rīcībā, kur strādāja par nodaļas vadītāja vietnieku Komitejā Nr. 4, kas drīz bija nodota PSRS Valsts drošības ministrijas padotībā. No 1949. gada septembra līdz 1952. gada februārim Bīrons atradās Berlīnē, Vācijas Demokrātiskajā Republikā *speciālā komandējumā*. No 1952. gada februāra līdz 1953. gada aprīlim par dokumentos nepaskaidrotu pārkāpumu bija ieslodzīts labošanas darbu nometnē Kirova apgabalā. Saskaņā ar 1953. gada 17. marta amnestiju Jevgeņiju Bīronu atbrīvo, dzēšot sodāmību. Atgriezies no ieslodzījuma strādāja Latvijas Valsts Universitātē, tajā skaitā par rektora referentu. No 1953. gada jūnija līdz jūlijam bija Zviedrijas Karalistē kā specializētās tūristu grupas vadītājs. No 1956. gada decembra reabilitēts, 1957. gadā atjaunots PSKP, iecelts par Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības atbildīgo sekretāru, 1958. gadā kļuvis par tās priekšsēdētāja vietnieku. 1980. gadā, kad pārvaldes priekšnieka amatā viņu nomainīja Rihards Elsbergs, Jevgeņijs Bīrons kļuva par Ārzemju tūrisma pārvaldes Metodiskā kabineta

1929. gadā, PSKP no 1953. gada) amatā (1980–1988) nonāca, atstājot LPSR Ministru Padomes Fiziskās kultūras un sporta komitejas priekšsēdētāja vietu (1968–1980).⁵³ Tas nozīmē, ka viņam bija ilggadēja pieredze vadīt struktūru, kuras darbības nodrošināšanā komunikācija ar VDK bija neizbēgama.⁵⁴

Viens no galvenajiem Ārzemju tūrisma pārvaldes uzdevumiem bija uzraudzīt viesnīcas *Latvija* celtniecības gaitu jau no 1967. gada un LPSR valūtas plāna izpildi.⁵⁵ Pārvaldes ik gada plānos par veicamajiem pasākumiem kā pirmais bija nodrošināt savlaicīgu un kvalitatīvu materiāli tehniskās bāzes sagatavošanu tūrisma sezonai, ievērot ārzemju tūristu uzņemšanas un apkalpošanas noteikumus viesnīcās, restorānos un transporta organizācijās utt. Ideoloģiskais pasūtījums izpaudās uzdevumā organizēt augstā idejiski teorētiskajā līmenī informatīvo propagandas darbu ārzemju tūristu vidū partijas kārtējā

vadītāju. Bīronu atbrīvoja no šī amata 1984. gadā, kad vieta kļuva nepieciešama Edmundam Ratniekam, kurš atgriezās no *Intūrista* ģenerālpārstāvja vietas Berlīnē. Skat. Jevgeņija Bīrona LKP nomenklatūras kadru personas lietas – LVA, PA-15500. f., 1. apr., 778. l., LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9063. l.

⁵³ Rihards Elsbergs beidzis Latvijas Valsts fizikālās kultūras institūtu kā fiziskās audzināšanas skolotājs (1948–1952), ieguvis otro sporta klasi boksa un slēpošanā, trešo klasi vieglatlētikā un vingrošanā un pirmo kategoriju kā boksa tiesnesis. Elsbergs strādājis par boksa treneri Valsts elektrotehniskajā fabrikā *VEF* (1951–1952), bijis Liepājas apgabala (pēc apgabalu likvidēšanas – pilsētas) izpildu komitejas Fiziskās kultūras un sporta komitejas priekšsēdētājs (1952–1961). 1961. gadā Rihards Elsbergs bija ievēlēts par LĻKJS Liepājas pilsētas komitejas pirmo sekretāru, 1962. gadā – par LPSR Sporta biedrību un organizāciju savienības padomes priekšsēdētāju, pēc kuras reorganizācijas 1968. gadā – iecelts par LPSR Fiziskās kultūras un sporta komitejas priekšsēdētāju. Rihards Elsbergs bija arī PSRS Olimpiskās komitejas loceklis, Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības un Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas biedrs. 1967. gadā viņš neklātienē pabeidzis LKP CK Augstāko partijas skolu (1962–1967). Elsbergs ilgstoši bija LĻKJS CK biroja loceklis. Skat. LVA, PA-15500. f., 35. apr., 61. l. (Riharda Elsberga LKP CK nomenklatūras kadru personas lieta).

⁵⁴ Daumants Znatnajs, dzimis 1938. gadā, Riharda Elsberga amata pēctecis (1980–1990) dalījās ar pieredzi, vadot LPSR Fiziskās kultūras un sporta komiteju astoņdesmitajos gados. Znatnajs, Daumants. *Čeka un sports* (lekcija), Okupācijas muzejs, 2016, 29. septembris. Pieejams: <http://okupacijasmuzejs.lv/lv/aktualitates/stura-maja-notiks-daumanta-znatnaja-lekcija-par-cekun-sportu-289/>

⁵⁵ LVA, 986. f., 1. apr., 5. l., [10.–11. lp.], 10. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes kolēģijas sēdes 1967. gada 27. oktobra protokols Nr. 5, dokuments krievu valodā).

kongresa lēmumu kontekstā.⁵⁶ Rīgas nodaļa Ārzemju tūrisma pārvaldes kolēģijā atskaitījās par finanšu saimniecisko darbību.⁵⁷

Saskaņā ar nolikumu pārvaldes ikdienas organizējošais darbs bija vērsts uz partijas un valdības lēmumu izpildi ārzemju tūrisma jautājumos. Tika veikti pasākumi, lai republikā izveidotu *Intūrists* materiāli tehnisko bāzi un koordinētu ārzemju tūristus uzņemošo un apkalpojošo organizāciju, ministriju un resoru darbību.

Ārzemju tūrisma pārvaldes dokumentos saistība ar VDK ir konstatējama reti, jo sarakste ar VDK ietilpa slepenajā lietvedībā, kas nozīmē, ka adresāts pēc iepazīšanās ar dokumentu to nosūtīja atpakaļ VDK, kas savukārt to nosūtīja uz PSRS VDK Maskavā vai iznīcināja. Palikuši tikai VDK pieminējumi vispārējās lietvedības dokumentos. Piemēram, atskaitē par darbību 1968. gadā minēts, ka lekcijas, kuru mērķis bija paaugstināt darbinieku politisko modrību darbā ar ārzemniekiem, lasīja VDK pārstāvji un ka, izraugoties kandidātus, ko rekomendēt ārzemju komandējumiem, pārvalde uzturēja *ciešu kontaktu* ar partijas organizācijām un republikas VDK.⁵⁸ Atskaites pārvalde adresēja attiecīgajai PSRS pārvaldei, kā arī LKP CK sekretāram un Ministru Padomes priekšsēdētāja vietniekam, un tikai specifiskos gadījumos – VDK. Komunikācija (t. sk. sarakste) ar VDK vistīcamāk norisinājās caur Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgu, kurš bija VDK interešu pārstāvis ārzemju tūrisma resorā.

Jau 1955. gada 24. oktobrī PSRS Ministru Padome pieņēma lēmumu par uzņēmumu un iestāžu brīvā līguma direktoru palīgu (VDK kadri) un organizācijās, ministrijās un resoros strādājošo VDK virsnieku atbrīvošanu no darba.⁵⁹ Virsnieki kā VDK štata darbinieki algas bija

⁵⁶ LVA, 986. f., 1. apr., 6. l., 6.–19. lp., 25.–27. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes galvenie pasākumi 1968. gadā, dokuments krievu valodā).

⁵⁷ LVA, 986. f., 1. apr., 6. l., 1.–2. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes kolēģijas 1968. gada 26. janvāra sēdes protokols Nr. 1., dokuments krievu valodā).

⁵⁸ LVA, 986. f., 1a. apr., 10. l., [16.–19. lp.], 17., 18. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes atskaite par stāvokli ar slepeno lietvedību pārvaldē 1968. gadā, 1969. gada 15. janvāra dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 1a. apr., 14. l., [12.–18. lp.], 16. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes atskaite par darbu ar kadriem 1970. gadā, adresēta PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam A. Starcevam, 1971. gada 5. janvāra dokuments krievu valodā).

⁵⁹ Bergmanis, Aldis, Zālīte, Indulis. "Okupācijas varas represīvā sistēma: Latvijas PSR Valsts drošības komitejas darbība (1953–1959)", *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–*

saņēmuši VDK, bet pēc šī lēmuma virsniekam bija jāklūst par attiecīgā uzņēmuma vai iestādes štata darbinieku, kas viņam arī maksāja atalgojumu. Respektīvi, tādā veidā tika *piesegts* viņa statuss.

VDK ietekme: LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgi (1972–1988) (skat. 2. pielikumu)

Kaut gan pati pārvalde (līdz ar trim galvenajām kontrpropagandas jomā iesaistītajām *sabiedriskajām* organizācijām) atradās Gorkija ielā 11a, priekšnieka palīga darba vieta atradās *Intūrists* Rīgas nodaļas telpās. No tās darbības sākuma – viesnīcā *Rīga*, bet pēc viesnīcas *Latvija* nodošanas ekspluatācijā 1979. gadā – attiecīgi viesnīcā *Latvija*. Tiesa, ja Rīgas nodaļas administrācija turp pārcēlās septiņdesmito gadu beigās, nav zināms konkrēts gads, kad to izdarīja Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgs, kura statusu visticamāk var definēt kā demobilizēts VDK virsnieks, kurš atrodas VDK ārštata darbinieka statusā ar attiecīgu LPSR VDK izsniegtu apliecību. Zināms, ka tieši viesnīcā *Latvija* rezidēja pēdējais no viņiem, sākot no astoņdesmito gadu vidus. Tieši ar Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga producēto dokumentu izpēti varētu detalizēti (re)konstruēt VDK darbības metodes ārzemju tūristu uzraudzībā un citos jautājumos, taču Ārzemju tūrisma pārvaldes fondā tādu dokumentu nav.

Pirmais par Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgu bija iecelts VDK pulkvedis Jānis Vaivods (dzimis 1928. gadā, PSKP no 1952. gada) no 1972. gada 3. maija.⁶⁰ Viņa kompetencē ietilpa pieci pienākumi, no kuriem četri bija tieša Rīgas nodaļas darbinieku kontrole.⁶¹ Pirmkārt, kontrolēt, lai ārzemju tūristi ievērotu uzturēšanās noteikumus republikas teritorijā (piemēram, pārvietotos tikai pa apstiprinātiem maršrutiem un tikai ar *Intūrists* transportu). Tā kā visa

1959. gadā, *Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 10. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004, [373.–432. lpp.], 387. lpp.

⁶⁰ LVA, 986. f., 2. apr., 13. l., 24. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Edmunda Ratnieka 1972. gada 3. maija pavēle Nr. 15, dokuments krievu valodā).

⁶¹ LVA, 986. f., 2. apr., 16. l., [37.–41. lp.], 38. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Edmunda Ratnieka 1973. gada 11. septembra pavēle Nr. 21 *Par pienākumu sadalīšanu starp pārvaldes darbiniekiem*, dokuments krievu valodā).

Latvijas teritorija, izņemot Rīgas, Jūrmalas un Ventspils pilsētas, bija slēgta ārzemnieku apmeklējumiem un transportlīdzekļi, kas drīkstēja slēgtajā teritorijā iebraukt, bija ļoti ierobežoti, tad lūgumus kaut ko mainīt pārvalde adresēja LPSR VDK daļas priekšniekam Bruno Šteinbrikam.⁶² Piemēram, pārvalde norādīja, ka ārzemnieki noteiktos maršrutos drīkst iebraukt tikai ar *Intūrists* transportu, bet dzīvē tā nenotiek, jo viņus turp nogādā dažādu ministriju, resoru, *sabiedrisko organizāciju* pārstāvji ar savu transportu, kuri turklāt aizved tūristus uz rajoniem, kur pat nav *Intūrists* maršrutu. Otrkārt, pārvaldes priekšnieka palīga – VDK virsnieka – pienākums bija kontrolēt, lai Rīgas nodaļas darbinieki izpildītu tūristu uzturēšanās programmas republikā (respektīvi, brauktu tikai uz tiem objektiem, kur paredzēts braukt, un stāstītu to, ko vajag stāstīt). Treškārt, kontrolēt, lai pārvaldes un Rīgas nodaļas darbinieki izpildītu dienesta un amatu instrukcijas. Ceturtkārt, veiktu gidu-tulku instruktāžu. Piektkārt, izstrādātu priekšlikumus turpmākai ārzemju tūrisma attīstībai, ārzemju tūristu uzņemšanas un apkalpošanas uzlabošanai republikā. Bez ziņotāju palīdzības pārvaldes priekšnieka palīgs šo darbu nebūtu spējīgs veikt.

Demobilizētais pulkvedis Jānis Vaivods bija beidzis Rīgas Pedagoģisko institūtu (1952) un sācis strādāt par LĻKJS Rīgas pilsētas komitejas sekretāru aģitācijas un propagandas jautājumos (1952–1955).⁶³ Pēc tam 1955. gadā iesaukts PSRS bruņotajos spēkos, kur atradies virsnieku amatos līdz 1972. gada aprīlim – liecina autobiogrāfijā rakstītais, kamēr anketā lakoniski ir norādīts: “dienests Pad. armijas k/d 1226 Latvijas PSR, Baltijas kara apgabalā”.⁶⁴ Demobilizēts veselības stāvokļa dēļ. No 1961. gada līdz 1965. gadam – dienests PSRS bruņotajos spēkos Vācijas Demokrātiskajā Republikā. Tajā pašā laikā no LKP CK dokumentiem ir zināms, ka LKP CK 1961. gadā piekrita LPSR VDK priekšlikumam atļaut LPSR VDK operatīvo pilnvaroto kapteini Jāni Vaivodu komandēt darbam Komitejā par atgriešanos Dzimtenē un kultūras sakaru attīstīšanai ar tautiešiem

⁶² LVA, 986. f., 1a. apr., 18. l., 71.–72. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka 1973. gada 2. novembra dokuments, kas adresēts LPSR VDK daļas priekšniekam Bruno Šteinbrikam, dokuments krievu valodā).

⁶³ LVA, 986. f., 2. apr., 26. l., 5.–6. lp. (Jāņa Vaivoda 1972. gada 28. aprīļa autobiogrāfija, dokuments krievu valodā).

⁶⁴ LVA, 986. f., 2. apr., 26. l., 3.–4. lp. otra puse (Jāņa Vaivoda 1972. gada 3. maija anketa, dokuments krievu valodā).

ārzemēs uz ilgstošu laiku Berlīnē.⁶⁵ Šis darbs anketā noformulēts kā dienests PSRS bruņotajos spēkos Vācijas Demokrātiskajā Republikā. Savukārt “iesaukšana Padomju armijā” 1955. gadā īstenībā nozīmēja, ka tiek izpildīts LKP CK lēmums rekomendēt Jāni Vaivodu un Gavrilu Čugunovu par klausītājiem divgadīgajos vadošā operatīvā sastāva sagatavošanasursos PSRS VDK Augstākajā skolā.⁶⁶ Jāņem vērā, ka dienests VDK ar likumu tika pielīdzināts dienestam PSRS bruņotajos spēkos.

Pirmais VDK interešu nodrošinātājs *Intūrists* Rīgas nodaļā tātad piederēja Ņikitas Hruščova laika *čekistu paauzdei*, kas karjeru sāka t.s. 1955. gada *viļņī*. Jau 1954. gadā PSRS VDK priekšsēdētājs pavēlē noteica, ka VDK var strādāt tikai personas ar augstāko izglītību, tajā pašā gadā no LPSR valsts drošības orgāniem tika atvaļināti *lznīcinātāju* bataljonu kaujinieki. Kā raksta pētnieki Aldis Bergmanis un Indulis Zālīte,

“veidojās jaunu, ar masveida represijām nesaistītu darbinieku slānis, tie bija izglītotāki, elastīgāki domāšanā, atvērtāki jaunām, daudz rafinētākām darba metodēm, fiziskās ietekmēšanas metodes aizstājot ar psiholoģiskajām”; “vecie darbinieki jaunajos saskatīja konkurentus, un viņu attieksme pret tiem nebija labvēlīga”.⁶⁷

1955. gada 7. martā pēc LPSR VDK priekšsēdētāja Jāņa Vēvera priekšlikuma LKP CK sekretariāts pieņēma lēmumu par PSKP biedru atlasīdarbam LPSR VDK orgānos, lai sagatavotu viņus operatīvajam darbam, uzdodot LKP CK Administratīvajai nodaļai, Rīgas, Liepājas, Daugavpils, Jelgavas, Ventspils un Rēzeknes rajonu partijas komitejām kopā ar VDK līdz 1. jūnijam atlasīt 20 cilvēkus.⁶⁸ Savukārt tā pašā gada 10. maijā jau LKP CK birojs pieņēma lēmumu par kandidātu atlasīapmācībai PSRS VDK skolā Viļņā, uzdodot partijas rajonu un pilsētu

⁶⁵ LVA, PA-101. f., 24. apr., 54a. l., 168. lp. (LKP CK biroja 1961. gada 29. augusta lēmums, dokuments krievu valodā).

⁶⁶ LVA, PA 101. f., 18. apr., 40a. l., 34. lp. (LKP CK biroja 1955. gada 9. augusta protokollēmums Nr. 82, dokuments krievu valodā).

⁶⁷ Bergmanis, Aldis, Zālīte, Indulis. “Okupācijas varas represīvā sistēma: Latvijas PSR Valsts drošības komitejas darbība (1953–1959)”, *Okupācijas režīmi Latvijā 1940.–1959. gadā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 10. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2004, [373.–432. lpp.], 386., 387. lpp.

⁶⁸ LVA, PA-101. f., 18. apr., 59. l., 105. lp. (LKP CK sekretariāta 1955. gada 7. marta protokollēmums Nr. 12, dokuments krievu valodā).

komitejām palīdzēt LPSR VDK atlasīt kopumā 30 kandidātus – komunistus un komjauniešus 30–35 gadu vecumā ar vidējo izglītību, kas pārvalda krievu un latviešu valodas un ir veikuši dienestu PSRS bruņotajos spēkos.⁶⁹ No Rīgas vajadzēja nosūtīt 20 kandidātus, no Liepājas – divus, no Daugavpils – vidus, no Rēzeknes – vienu, no Ventspils – divus, no Jelgavas – divus un no Rīgas rajona – vienu.⁷⁰

Uzreiz pēc demobilizēšanas no “karaspēka daļas” (44 gadu vecumā) Jānis Vaivods tika iecelts par Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgu ar 120 rubļu algu. Astoņdesmitajos gados palīga alga palielinājās līdz 160 rubļiem mēnesī. Parasti kārtība bija šāda. Ja virsnieks bija pensionējies, viņš saņēma VDK pensiju un Ārzemju tūrisma pārvaldes algu. Ja virsnieks atradās aktīvajā rezervē, tad viņš saņēma Ārzemju tūrisma pārvaldes algu un starpības summu no VDK atalgojuma, kas radās, ja Ārzemju tūrisma pārvaldes alga bija mazāka nekā atalgojums, kas viņam pienācās saskaņā ar dienesta pakāpi un tai pienācīgajām piemaksām.

1973. gadā Jānis Vaivods bija ievēlēts par Ārzemju tūrisma pārvaldes partijas pirmorganizācijas sekretāru.⁷¹ Vaivods tika atbrīvots no 1976. gada 18. novembra sakarā ar pāriešanu citā darbā.⁷² Sekoja pusotrs mēnesis bez uzraudzības pirms no 1977. gada 18. janvāra darbu sāka Leons Kļimovičs (1932),⁷³ par kura karjeras gaitu zināms mazāk. Dažus faktus vēstī Kļimovičs autobiogrāfijā, ko rakstījis, iestājoties komjaunatnē 1947. gadā. Viņš bija beidzis astoņas klases un mācījās 12. arodskolā.⁷⁴ Dzimis galdnieka ģimenē Daugavpils apriņķī,

⁶⁹ LVA, PA-101. f., 18. apr., 40a. l., 31. lp. (LKP CK biroja 1955. gada 10. maija protokollēmums Nr. 73, dokuments krievu valodā).

⁷⁰ LVA, PA-101. f., 18. apr., 40a. l., 32. lp. (LKP CK biroja 1955. gada 10. maija protokollēmuma Nr. 73 pielikums, dokuments krievu valodā).

⁷¹ LVA, 986. f., 2. apr., 26. l., 7. lp. (Jāņa Vaivoda 1973. gada 21. decembra dienesta raksturojums, dokuments krievu valodā).

⁷² LVA, 986. f., 2. apr., 25. l., 14. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Edmunda Ratnieka 1976. gada 18. novembra pavēle Nr. 35, dokuments krievu valodā).

⁷³ LVA, 986. f., 2. apr., 28. l., 1. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Edmunda Ratnieka 1977. gada 24. janvāra pavēle Nr. 2, dokuments krievu valodā).

⁷⁴ LVA, PA-206. f., 1. apr., 40. l., 90. lp. (Leona Kļimoviča VĻKJS 1947. gada 14. februāra iestāšanās anketa, dokuments latviešu valodā).

vienīgais bērns.⁷⁵ Leona Kļimoviča tēvs 1932. gada beigās par piedalīšanos pagrīdes darbā bija ieslodzīts Daugavpils cietumā, kur nosēdēja piecus gadus. Pēc tam ģimene pārcēlās uz Rīgu, kur tēvs strādāja par galdnieku, bet māte – kokzāģētavās, kā arī veica citus gadījuma darbus. PSRS okupācijas gadā ģimene pārbrauca uz Liepāju, kur tēvs strādāja pretgaisa aizsardzības štābā. Neilgi pirms kara darbības sākuma Latvijas teritorijā māte ar Leonu pārbrauca uz dzimto ciemu Stūpāniem Aizkalnes pagastā Daugavpils apriņķī, kur abi pavadījuši kara gadus. Kara laikā tēvs pazuda bez vēsts. Otrajam pasaules karam beidzoties, māte strādāja par bibliotekāri, vēlāk bija notāre Preiļu valsts notariālajā kantorī. Savukārt Leons Kļimovičs beidzis Preiļu vidusskolas 8. klasi, iestājās 9. klasē, bet tas viņu neinteresēja, tāpēc atbrauca uz Rīgu mācīties par elektromontieri.

Nav pagaidām izdevies noskaidrot, kad Leons Kļimovičs sāka karjeru VDK, tomēr tas notika pirms 1954. gada, kad saskaņā ar Imanta Lešinska memuāriem 21 gadu vecais Kļimovičs par pavājām sekmēm tika atskaitīts no Maskavas Valsts starptautisko attiecību institūta, kur abi bija studiju biedri.⁷⁶ Leons Kļimovičs izglītību pabeidzis VDK skolās. Saskaņā ar Lešinska rakstīto sešdesmitajos gados Kļimovičs kā čekas operatīvais pilnvarotais ilgu laiku pārraudzīja Rīgas internacionālo jūrnieru klubu. Tomēr Imants Lešinskis nezināja, ka jau no 1977. gada sākuma Leons Kļimovičs bija pakāpies un jau citā statusā, esot noformēts kā civilas valsts iestādes štata darbinieks, kūrēja par Rīgas internacionālo jūrnieru klubu hierarhiski nozīmīgāko *Intūrists* Rīgas nodaļu.

LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes fondā neatrodas arī Leona Kļimoviča pēcteča amatā Viļņa Neimaņa (dzimis 1931. gadā)⁷⁷ personas lieta, kurš amatā stājās no 1982. gada 27. aprīļa un strādāja

⁷⁵ Leona Kļimoviča 1947. gada 1. februāra autobiogrāfija, dokuments latviešu valodā). LVA, PA-206. f., 1. apr., 40. l., 91.–91. lp. otra puse.

⁷⁶ Lešinskis, Imants. “Kalpības gadi. 29. turpinājums”, *Laiks*, Nr. 98, 1979, 8. decembris, 8. lpp.

⁷⁷ Vilnis Neimanis, Alberta dēls, dzimis 1931. gada 7. janvārī, bijis LPSR VDK 1. daļas 2. nodaļas darbinieks no 1971. gada līdz 1985. gadam. Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra sniegtās ziņas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās. *Red. piez.*

līdz 1985. gada 4. februārim.⁷⁸, kad viņu nomainīja saskaņā ar dokumentāciju pēdējais pārvaldes priekšnieka palīgs Viesturs Kociņš. Tomēr ir zināms, ka Vilnis Neimanis bija to personu sarakstā, ko LKP Rīgas pilsētas komitejas birojs 1951. gada 10. janvāra sēdē rekomendēja darbam VDK orgānos. Tobrīd viņš bija 19 gadus vecs komjaunietis.⁷⁹ Starp citu, tajā pašā sēdē darbam tajos pašos orgānos tika rekomendēti arī komjaunieši Bruno Šteinbriks un Leonīds Kārklīņš, vēlāk pazīstami VDK virsnieki.

Vilni Neimani priekšnieka palīga amatā no 1985. gada 5. februāra nomainīja Viesturs Kociņš⁸⁰ (dzimis 1940. gadā, PSKP no 1966. gada).⁸¹ Kopš 1974. gada viņš uz ārzemēm ir devies bieži; astoņdesmitajos gados komandējumi ir bijuši uz Vācijas Federatīvo Republiku (1981) ar Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības specializēto tūristu grupu un uz Vācijas Demokrātisko Republiku (1986).⁸² Tajā pašā laikā personas anketā Viesturs Kociņš nav norādījis, ka ir bijis ārzemēs. *Dienestā* viņš ir nokļuvis kā talantīgs sportists – 1962. gada Latvijas čempions modernajā piecīņā, īpaši labus rezultātus sasniedzis paukošanā. Beidzis Latvijas Valsts fiziskās kultūras institūtu (1963). Dažus mēnešus nostrādājis par treneri Republikāniskajā lietišķo sporta veidu skolā, iesaukts obligātajā

⁷⁸ LVA, 986. f., 2. apr., 54. l., 15. lp. (personiskais konts, *лицевой счёт* – krievu valodā).

⁷⁹ LVA, PA 201. f., 1. apr., 769. l., [3.–17. lp.], 13. lp. (LKP Rīgas pilsētas komitejas biroja 1951. gada 10. janvāra sēdes protokols Nr. 27).

⁸⁰ Viesturs Kociņš, Kārļa dēls, dzimis 1940. gada 25. septembrī, LPSR VDK 1. daļas 2. nodaļas darbinieks no 1969. līdz 1979. gadam, bet LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļā strādāja kopš 1986. gada. Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra sniegtās ziņas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās. *Red. piez.*

⁸¹ LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., 117. lp. (LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1985. gada 5. februāra pavēle Nr. 5-л, dokuments krievu valodā).

⁸² LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., 115.–115. lp. otra puse. (Viestura Kociņa 1988. gada 19. augusta raksturojums, ko vīzējis LKP Rīgas pilsētas Oktobra rajona komitejas sekretārs, dokuments krievu valodā); (Viestura Kociņa raksturojums, rekomendācija, bez dokumenta datuma, 1988. gada jūnijā vīzējusi LKP Rīgas pilsētas Oktobra rajona komitejas sekretāre Jelena Hamkova, dokuments krievu valodā), LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., 116.–116. lp. otra puse.

militārajā dienestā.⁸³ Pēc tam apmēram gadu Arodbiedrību sporta biedrības *Daugava* bērnu sporta skolas treneris un no 1966. gada augusta viņš ir bijis virsnieks PSRS bruņotajos spēkos kara daļā Nr. 10078 Rīgā. 1985. gada janvārī ir ticis atlaists veselības stāvokļa dēļ (izslēdzot no militārās uzskaites).⁸⁴ Anketā viņš nav norādījis dienesta pakāpi, ar kādu atvaļināts.

Publikācijās trimdas latviešu presē 1986. gadā tieši kabinets Nr. 12 viesnīcā *Latvija* ir norādīts kā telpa, kurā darba kabinets ir “čekas pastāvīgajam pārstāvim viesnīcā «Latvija» Rīgā” Kociņam.⁸⁵ Plāksnīte uz kabineta Nr. 12 norādīja, ka tajā strādā ģenerāldirektora vietnieks. Taču īstenība bija tāda, ka Viesturs Kociņš nebūt nebija Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieks, bet gan Rīgas apvienību uzraugošās Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgs, vienlaikus arī VDK ārštata darbinieks, ja īstenībai atbilst publicētie VDK darbinieku telefonu saraksti.⁸⁶ Rīgas apvienības 1989. gada 20. marta pavēle.

“Par atbildīgo iecelšanu, kas atbildīgi par ugunsdrošību tehniskajās, ražošanas, tirdzniecības un administratīvajās telpās”

⁸³ LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., [124.–125. lp.], 124. lp. (Viestura Kociņa 1985. gada 17. janvāra autobiogrāfija, dokuments krievu valodā).

⁸⁴ LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., 122.–123. lp. otra puse. (Viestura Kociņa 1984. gada janvāra anketa, dokuments krievu valodā).

⁸⁵ *Laiks*, Nr. 9, 1986, 29. janvāris, 4. lpp.; Stinkurs, Alfrēds. “Piecdesmit minūtes jeb cita pasaule”, *Brīvā Latvija*, Nr. 3, 1986, 20. oktobris, 3. lpp.

⁸⁶ *State Security Committee of the Latvian SSR. Telephone Directory, 1988*, p. 35. [Sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietā Viesturs Kociņš norādīts kā LPSR VDK ilggadējs darbinieks, kas VDK struktūrā strādājis no 1960. līdz 1990. gadam, sniedzis liecību Ivara Bičkoviča sadarbības fakta ar VDK pārbaudes sakarā. Skat. Zālīte-Kļaviņa, Zane. “Kādreizējie čekisti liecinājuši – Bičkovičs nolūkots pastāvīgam darbam VDK, nevis aģenta statusam”, *Diena*, 2008, 22. maijs. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/kadreizejie-cekisti-liecinajusi--bickovics-nolukots-pastavigam-darbam-vdk-nevis-agenta-statusam-606025>. Par minēto vairāk Taurēns, Jānis. “LPSR Valsts drošības komitejas ārštata darbinieku (aģentu) un informatoru identitātes un tiesas procesi par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu: apspriešana presē un publiskajā telpā”. *Red. piez.*].

ir fiksēts, ka atbildīgais par ģenerāldirektora vietnieka kabinetu Nr. 12 ir ģenerāldirektora vietnieks Viesturs Kociņš.⁸⁷ Taču īstenībā viņš arī 1989. gadā nebija ģenerāldirektora vietnieks. No 1988. gada 8. septembra (sakarā ar Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes likvidāciju) VDK interešu pārstāvis – Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgs – bija noformēts par tūrisma inspektoru Rīgas apvienības Ceļojumu pārvaldes Apkalpošanas nodaļā, kas viņam maksāja algu kā inspektoram.⁸⁸ Viesturs Kociņš tika atbrīvots no darba Rīgas apvienībā no 1990. gada 9. augusta.⁸⁹ Ar šo datumu tad arī beidzās VDK institucionalizētā jeb legālā kontrole pār Rīgas apvienību.

Pagaidām nav pietiekami faktu, lai definētu priekšnieka palīga statusu. No kadru dokumentiem, kas atrasti par diviem no četriem priekšnieka palīgiem, izriet, ka viņi bija pensionējušies no VDK, bet tie varēja būt *čekas* radīti faktoīdi, t. s. *leģendas* īstenības slēpšanai. Fakts, ka Viesturs Kociņš, kurš no 1985. gada pildīja Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga pienākumus, vēl astoņdesmito gadu beigās atradās VDK aktīvā dienesta virsnieku telefonu grāmatā, mudina pieņemt, ka priekšnieku palīgi bija VDK ārstata darbinieki, kas bijuši VDK virsnieki un kas bija komandēti darbā ārpus VDK orgāniem un karaspēka.

Savā darbā pārvaldes priekšnieka palīgi, visticamāk, strādāja caur citiem ar VDK saistītiem darbiniekiem. Pašā Ārzemju tūrisma pārvaldē tieši pensionētie VDK virsnieki pildīja, piemēram, kadru inspektoru darbu, līdzīgi necilus inspektoru amatus dažādās nodaļās viņi ieņēma arī *Intūrists* Rīgas nodaļā (skat. nodaļā par tehniskā personāla saistību ar VDK). Savukārt pārvaldes priekšnieka palīgi instrukcijas un pavēles saņēma no sava VDK kuratora, kuram ārzemju tūrisma kanāla uzraudzība un kontrole bija piekritīga atbilstoši amata

⁸⁷ PDVA, 282. f., 1. apr., 15. l., [61.–64. lp.], 62. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1989. gada 20. marta pavēle Nr. 23, dokuments krievu valodā).

⁸⁸ PDVA, 282. f., 1. apr., 253. l., 170. lp. otra puse (personiskais konts). Dokumentu lūdza noformēt PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietniece, Kadru nodaļas priekšniece Kaiva Cinis. Skat. LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., 113. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieces kadru un sadzīves jautājumos Kaivas Cinis 1988. gada 26. augusta lūgums LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Staņislavam Jaškulim, dokuments krievu valodā).

⁸⁹ PDVA, 282. f., 1. apr., 253. l., 170. lp. otra puse (personiskais konts).

pienākumiem. No 1982. līdz 1984. gadam Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga kurators no VDK bija VDK pretizlūkošanas daļas virsnieks Vladimirs Komogorcevs⁹⁰.

VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas vadība (1957–1992⁹¹)

Intūrists Rīgas nodaļas darbību var iedalīt četros posmos. Pirmo posmu no tā izveides līdz 1960. gadam raksturo neskaidrība; tās darbība ir dokumentēta epizodiski. Otrajā posmā, kas ilga no 1960. gada līdz 1966. gadam, nodaļas darbība tika ierēdnieciskota, savā ziņā normalizēta. Trešais posms sākas 1966. gadā, kad Rīgas nodaļas vissavienības pakļautību nomainīja koprepublikāniskā pakļautība LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldei, un ilga līdz 1980. gadam, kad tika izveidota Rīgas apvienība (pēc viesnīcas *Latvija* nodošanas ekspluatācijā). Ceturtā posma (1980–1992) pēdējos gados pēc tam, kad 1988. gadā tika likvidēta LPSR Galvenā ārzemju tūrisma pārvalde, Rīgas apvienības uzraudzība atkal nonāca vissavienības pakļautībā, kā tas bija bijis arī tās darbības sākuma posmā līdz 1966. gadam.

1960. gada sākumā nodaļas pirmais pārvaldnieks Voldemārs Bušs slimības dēļ tika atbrīvots no amata.⁹² Nav zināms, kāda bija viņa saistība ar VDK, bet skaidrs, ka viņš bija LKP CK nomenklatūras darbinieks ar izpratni par valsts drošības resora interesēm. Divdesmitajos gados padomju Krievijā viņš izpildīja armijā *čekas* amatus un darbojās kara revolucionārajos tribunālos vairākās frontēs.

⁹⁰ Vladimirs Komogorcevs, Aleksandra dēls, dzimis 1944. gada 14. aprīlī, LPSR VDK 2. daļas 2. nodaļā strādāja kopš 1983. gada. Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra sniegtās ziņas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās. *Red. piez.*

⁹¹ PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienību likvidēja 1992. gada 27. aprīlī.

⁹² Laikā no 1960. gada 18. janvāra pārvaldnieka pienākumus veica nodaļas inspektore Rahele Rusonika. Skat. PDVA, 1481. f., 1a. apr., 91. l., 127. lp. (VAS *Intūrists* valdes priekšsēdētāja Vladimira Ankudinova 1960. gada 6. februāra pavēle Nr. 48-A, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 1. l., 13., 40., 48. lp. (VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldnieka 1960. gada 18. janvāra pavēle Nr. 3, 1960. gada 18. novembra pavēle Nr. 36, 1961. gada 4. aprīļa pavēle Nr. 44, dokumenti krievu valodā). Rahele Rusonika vajadzības gadījumā līdz 1961. gada aprīlim aizvietoja arī nākamo pārvaldnieku Vladimiru Elsteru.

Voldemāra Buša vietā nāca LPSR VDK virsnieks Vladimirs Elsters (dzimis 1930. gadā, PSKP no 1959. gada), kurš pārvaldnieka pienākumus izpildīja no 1960. gada janvāra, līdz martam vēl strādājot VDK (skat. 3. pielikumu). Sešdesmito gadu sākumā Rīgas nodaļas pārvaldībā atradās VAS *Intūrists* viesnīca-pansionāts *Rīgas jūrmala* Bulduros. Arī tās direktors Leonīds Kunavins⁹³ bija VDK operatīvā sastāva (aktīvā dienesta) apakšpulkvedis, kas pirms iecelšanas šajā amatā bija vadījis viesnīcas kadru daļu.⁹⁴ Rīgas nodaļas pārvaldnieka amats tikai no 1960. gada marta (tikai trīs gadus pēc nodaļas faktiskas darbošanās) tika iekļauts LKP CK nomenklatūrā.⁹⁵ Būtiskas pārmaiņas Rīgas nodaļas pārvaldnieka amata statusā notika 1972. gadā – pēkšņi VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldnieka amats no LKP CK nomenklatūras tika izņemts. Tas rada jautājumu, ar ko bija ievērojams 1972. gads LPSR ārzemju tūrismā – tautsaimniecības nozarē, ja saistām to ar Ārzemju tūrisma pārvaldes funkcijām, un izspiegošanas kanālā, ja runājām par VDK interesēm. Kā jau minēts, tieši 1972. gadā Ārzemju tūrisma pārvaldē tika izveidota jauna štata vienība – pārvaldes priekšnieka palīgs, kurā tika iecelti tikai VDK demobilizētie virsnieki ārštata darbinieku statusā. Tādējādi secināms, ka septiņdesmito gadu sākumā (līdz ar ārzemju tūristu skaita straujo pieaugumu) VDK meklēja un pārvaldes priekšnieka palīga institūtā atrada efektīvāku veidu, kā pārraudzīt un kontrolēt ārzemju tūrismu kā savas darbības kanālu.

Atgriezoties pie pirmā, visticamāk, VDK ielikta VDK darbinieka Rīgas nodaļas pārvaldnieka amatā personības, jānorāda, ka viņš amatā atradās sešpadsmit gadus no 1960. gada līdz 1976. gadam. LKP CK biroja lēmums par Vladimira Elstera apstiprināšanu amatā ir datēts ar 1961. gada 18. jūliju.⁹⁶ Harkovā dzimušais Elsters augstāko izglītību

⁹³ PDVA, 282. f., 1. apr., 1. l., 18. lp. (VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldnieka p. i. Vladimira Elstera 1960. gada 4. jūlija pavēle, dokuments krievu valodā).

⁹⁴ LVA, 222. f., 1. apr., 11. l., 6. lp. (karaklausībai padoto VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas darbinieku saraksti 1962. gada janvārī, dokumenti krievu valodā).

⁹⁵ LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9616. l., [2.–2. lp. otra puse], 2. lp. (papildinājums kadru uzskaites personas lapai, kadru uzskaites sektora vadītāja pārbaudīts 1965. gada 14. decembrī, 1969. gada 8. septembrī, dokuments krievu valodā).

⁹⁶ LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9616. l., 8. lp. (1961. gada 18. jūlija Izziņa no LKP CK biroja sēdes protokola Nr. 71, parakstījis LKP CK sekretārs, dokuments krievu valodā).

bija ieguvis Latvijas Valsts universitātē (1950–1955), absolvējot Vēstures un filoloģijas fakultāti kā vēstures skolotājs.⁹⁷ Norādījis, ka pārvalda krievu, latviešu, angļu valodas un vidēji – vācu valodu. Latvijas teritorijā nonācis 15 gadu vecumā 1945. gadā, kad tēvu (ekonomistu) darbā pārcēla uz Rīgu. Pēc universitātes absolvēšanas dažus mēnešus pastrādājis skolā par audzinātāju, pusgadu pelnījis kā atslēdznieks, dažus mēnešus nav strādājis, jo tajā laikā kārtojis dokumentus darbam VDK. No 1956. gada decembra strādāja VDK. Pirmo pusgadu – par tulku, pēc tam no 1957. gada jūlija līdz 1960. gada martam – operatīvais pilnvarotais, leitnants.⁹⁸ Tobrīd ārzemēs nebija bijis. Par Rīgas nodaļas vadītāju 1960. gadā viņu iecēla Galvenā ārzemju tūrisma pārvalde.⁹⁹ Faktiski viņš arī izveidoja Rīgas nodaļu par VDK nepieciešamo operatīvo ziņu ievākšanas struktūru.

Šajā posmā Rīgas nodaļas darbs tika ierēdnieciskots. 1960. gada beigās Rīgas nodaļā tika izveidota partijas pirmorganizācija ar partijas grupas tiesībām (tajā bija tikai trīs komunisti), iekļaujot to Latvijas republikāniskās arodbiedrību padomes apvienotajā partijas organizācijā.¹⁰⁰ Tomēr no 1963. gada *Intūrists* Rīgas nodaļas partijas grupa tika iekļauta to darba vietas darbības profilam vairāk atbilstošajā LPSR Ārlietu ministrijas partijas pirmorganizācijā,¹⁰¹ bet pēc Ārzemju tūrisma pārvaldes izveides – 1966. gadā iekļāvās Ārzemju tūrisma pārvaldes partijas pirmorganizācijā.

No VDK nākušais Vladimirs Elsters tika atbrīvots no Rīgas nodaļas pārvaldnieka amata pēc sešpadsmit darbības gadiem, proti, 1976. gadā.¹⁰² Nākamie pārvaldnieki VDK štata darbinieku pozīcijās

⁹⁷ LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9616. l., [4.–5. lp. otra puse], 4. lp. (1961. gada 10. janvāra kadru uzskaites personas lapa, dokuments krievu valodā).

⁹⁸ LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9616. l., 4. otra puse.

⁹⁹ LVA, 986. f., 2. apr., 26. l., 69. lp. (Vladimira Elstera 1976. gada 21. aprīļa raksturojums, parakstījis LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieks Edmunds Ratnieks, dokuments krievu valodā).

¹⁰⁰ LVA, PA-401. f., 1. apr., 16. l., [181.–182. lp.], 182. lp. (Latvijas Republikāniskās arodbiedrību padomes partijas pirmorganizācijas biroja 1960. gada 1. novembra sēdes protokols Nr. 2, dokuments krievu valodā).

¹⁰¹ LVA, PA-7211. f., 1. apr., 7. l., [81.–85. lp.], 81. lp. (LPSR Ārlietu ministrijas partijas pirmorganizācijas 1963. gada 1. novembra atklātās sapulces protokols N. 5, dokuments krievu valodā).

¹⁰² Atbrīvošanu saskaņoja LKP CK Ārzemju sakaru nodaļa. Iespējams, tādu lēmumu ietekmēja apstākļi, ka Elstera dzīvesbiedre 1975. gadā par kukuļņemšanu bija

nebija strādājuši (cita veida saistību ar VDK karjeras aprakstos nebija jānorāda). Viņu kompetence bija saistīta ar saimnieciskās darbības veikšanu. Viens no iespējamajiem skaidrojumiem varētu būt jau iztirzātā Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga – VDK demobilizētā virsnieka kā VDK ārstata darbinieka iesaistīšana administrēšanā. Par pārvaldnieka amata pienākumu izpildītāju no 1976. gada 21. jūnija.¹⁰³ tika iecelts Igors Fjodorovs (dzimis 1946. gadā, PSKP no 1971. gada). Viņš pirms tam vairāk nekā gadu bija nostrādājis par kadru daļas priekšnieku LPSR Zvejnieku kolhozu savienībā (1975–1976), vēl agrāk bija kontrolieris, inspektors, vecākais inspektors-operatīvās grupas vadītājs Rīgas muitā (1967–1975). Viņa specialitāte rūpniecības preču precizitāte, kas iegūta absolvējot Padomju tirdzniecības neklātienes institūtu (1965–1972).¹⁰⁴ Kandidatūra bija saskaņota ar LKP CK Ārzemju sakaru nodaļu un “citām atbilstošām organizācijām”.¹⁰⁵

Vēl septiņdesmito gadu sākumā LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes un VAS *Intūrists* Rīgas nodaļa neuzņēma un neapkalpoja ārzemju (oficiālās) valsts un partijas delegācijas, jo tām nebija savas materiālās bāzes. Pēc LPSR Ministru Padomes un Augstākās Padomes attiecīgo nodaļu norādījumiem ārzemju valsts un partijas delegācijas tika izvietotas tām īpaši atvēlētās rezidencēs.¹⁰⁶ Tādu delegāciju apkalpošana tika uzticēta īpašām pieredzējušu, augsti kvalificētu restorānu darbinieku brigādēm, kuras bija izveidojusi LPSR

notiesāta ar brīvības atņemšanu uz trijiem gadiem, bet sodu neizcieta sakarā ar amnestiju. Skat. LVA, 986. f., 2. apr., 26. l., 62. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Edmunda Ratnieka 1976. gada 23. februāra dokuments PSRS Galvenajam ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietniekam M. Smirnovam, dokuments krievu valodā).

¹⁰³ LVA, 986. f., 2. apr., 25. l., 9. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieka Jevgeņija Bīrona 1976. gada 21. jūnija pavēle Nr. 20, dokuments krievu valodā).

¹⁰⁴ PDVA, 282. f., 1. apr., 154. l., 45.–46. lp. otra puse. (Igora Fjodorova 1982. gada 6. maija anketa, dokuments krievu valodā).

¹⁰⁵ PDVA, 282. f., 1. apr., 154. l., 56. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieka Jevgeņija Bīrona 1976. 16. jūnija dokuments PSRS Galvenajam ārzemju tūrisma pārvaldes Kadru pārvaldes priekšniekam V. Cvetkovam, dokuments krievu valodā).

¹⁰⁶ LVA, 986. f., 1a. apr., 17. l., 61.–62. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieka Jevgeņija Bīrona 1972. gada 25. jūlija dokuments PSRS Galvenajam ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietniekam P. Gusjkovam, atbildot uz 1972. gada 15. jūnija vēstuli, dokuments krievu valodā).

Tirdzniecības ministrija. Savukārt *Intūrists* Rīgas nodaļa pēc LKP CK rīkojuma delegācijām norīkoja gidus-tulkus ekskursiju pa Rīgu un tās apkārtni vadīšanai. Pēc viesnīcas *Latvija* nodošanas ekspluatācijā situācija mainījās un pieauga Rīgas nodaļas ietekme. No 1980. gada jūnija līdzšinējais Rīgas nodaļas pārvaldnieks Igors Fjodorovs kļuva par Rīgas apvienības ģenerāldirektoru un turpināja būt Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka otrais vietnieks. Savukārt LPSR Ārzemju tūrisma pārvalde no 1984. gada tika paaugstināta statusā, kļūstot par Galveno ārzemju tūrisma pārvaldi (skat. 3. un 4. pielikumu).

1981. gadā Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova padotībā bija teju tūkstoši liels darbinieku kolektīvs. Viņš bija LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes kolēģijas loceklis, Rīgas apvienības partijas pirmorganizācijas biroja loceklis, LPSR Džudo cīņas federācijas priekšsēdētājs, Latvijas komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs prezidija loceklis un Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas loceklis.¹⁰⁷ Kad 1987. gadā Fjodorovs pārcēlās uz Maskavu strādāt PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas centrālajā aparātā, par Rīgas apvienības ģenerāldirektoru (1987–1992) tika iecelts viņa vietnieks ražošanas darbā (no 1980. gada 29. decembra.¹⁰⁸) Georgijs Koršaks (dzimis 1938. gadā, PSKP no 1966. gada). Presē gan deviņdesmito sākumā viņš tika saukts par čekistu, tomēr kadru anketā nav norādes uz tādu darba pieredzi. Līdzīgi kā Igors Fjodorovs viņš bija ieguvis tautsaimniecisku izglītību. Koršaks studiju Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā rezultātā ieguva inženiera mehāniķa diplomu automobiļu, autosaimniecības specialitātē (1979).¹⁰⁹ Darba gaitas sācis kā kinomehāniķis, meistara palīgs utt., līdz nonācis Volgas automobiļu rūpnīcas Rīgas specializētā autocentra meistara-direktora (1977–1980) amatā.

Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga – VDK demobilizētā virsnieka kā VDK ārštata darbinieka – iesaistīšana

¹⁰⁷ PDVA, 282. f., 1. apr., 154. l., 52. lp. (Igora Fjodorova 1985. gada 13. septembra raksturojums, parakstījis LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieks Staņislavs Jaškulis, dokuments krievu valodā).

¹⁰⁸ (PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieka I. Semjonova 1980. gada decembra pavēle Nr. 1211-Л, dokuments krievu valodā). PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 146. lp.

¹⁰⁹ PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 141.–142. lp. otra puse (Igora Fjodorova 1981. gada 7. janvāra anketa, dokuments krievu valodā).

administrēšanā no 1972. gada izskaidro, kāpēc pēc tam, kad 1976. gadā no Rīgas nodaļas pārvaldnieka amata atbrīvoja bijušo VDK operatīvo pilnvaroto, abi viņa sekotāji amatā nebija strādājuši kā VDK štata darbinieki. Toties viņi bija strādājuši muižā un autoremonta nozarē, proti, jomās, kurās bija potenciāli iespējama spekulācija, un kā tādas, tās atradās VDK interešu sfērā. Visticamāk, šajās nozarēs strādājošajiem bija priekšstats par to, kas ir VDK intereses. Jebkurā gadījumā Rīgas apvienības vadība bija informēta par VDK interešu pārstāvju aktivitātēm. Par Rīgas apvienības ģenerāldirektoru Georgiju Koršaku deviņdesmito gadu sākumā presē tika apgalvots, ka viņš “lieliski pārzina noklausīšanās iekārtas viesnīcā «Latvija»” (nepareizi gan norādīts, ka šajā amatā viņš bijis no 1989. gada; pareizi – no 1987. gada līdz 1992. gadam).¹¹⁰

No astoņdesmitajiem gadiem galvenā ārzemju tūristu plūsma tika uzņemta un apkalpota viesnīcā *Latvija*, tāpēc VDK savas intereses, visticamāk, uzturēja caur Rīgas apvienības ģenerāldirektoru un tā vietniekiem, kā arī Rīgas apvienības ģenerāldirektoram pakļautās viesnīcas *Latvija* direktoru un tā vietnieku. Tātad VDK bija jāpārredz salīdzinoši plašs darbības lauks.

VDK pārraudzība tieši vai netieši izpaudās vēl vienā līmenī – ar kadru daļas līdzdalību. Apvienības ģenerāldirektoram bija vairāki vietnieki, bet galvenie bija divi – pirmais vietnieks bija Ceļojumu pārvaldes priekšnieks un otrais vietnieks bija Kadru nodaļas priekšnieks (skat. 4. pielikumu). Tieši Kadru nodaļas priekšnieka amats biežāk kļuva par valsts drošības un iekšlietu resoru pensionēto virsnieku nodarbes vietu.

Par Rīgas apvienības ģenerāldirektora pirmo vietnieci kļuva apvienības Ceļojumu pārvaldes priekšiece Alla Lūsis (Vlasova, Bahusova) (dzimusi 1935. gadā), kas *Intūrists* Rīgas nodaļā strādāja no 1959. gada.¹¹¹ Pēc viņas amatu pildīja Juris Dimitris (turpmāk tekstā)

¹¹⁰ Glūne Berta. “Divi biedri, kuru laiks turpinās”, *Pilsonis*, Nr. 16, 1992, 21. aprīlis, 3. lpp.

¹¹¹ Alla Lūsis (Vlasova) 1981. gadā apprecējās ar viesnīcas *Latvija* direktoru Alekseju Bahusovu. Viņa pēc atbrīvošanas no ģenerāldirektora vietnieces amata bija pārcelta darbā par vecāko inspektori. Skat. PDVA, 282. f., 1. apr., 26. l., 40. lp. (PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1981. gada 20. augusta pavēle Nr. 190-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 30. l., 15. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības

un Gundega Zeltiņa (dzimusi 1942. gadā, PSKP kandidāte no 1984. gada),¹¹² kas tika atbrīvota 1989. gadā pārceļšanas kārtībā, pārejot strādāt uz Latvijas republikānisko ārējās tirdzniecības apvienību *Interlatvija*,¹¹³ uzņēmumu, kas bija saistīts ar bijušo VDK virsnieku Juri Savicki¹¹⁴. Par otru vietnieku – Kadru nodaļas vadītāju tika iecelts viesnīcas *Latvija* direktora vietnieks kadru jautājumos Rihards Antins (dzimis 1924. gadā, PSKP no 1950. gada), kurš LPSR Valsts drošības ministrijā, vēlāk VDK bija strādājis no 1948. līdz 1971. gadam, kad pensionējies. Pēc aiziešanas pensijā apmēram četrus gadus bija kadru daļas vadītājs LPSR Zvejnieku kolhozu savienībā, bet no 1975. gadā – sākumā korpusa vadītājs, tad viesnīcu saimniecības *Rīga* direktora vietnieks, kur darbojās ar ārzemju tūristu un speciālistu izvietojumu un apkalpošanu, kā arī viesnīcas saimniecības *Rīga* kadru izvēli, izvietojumu un audzināšanu.¹¹⁵ Pēc Riharda Antina atbrīvošanas no

ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1983. gada 13. jūlija pavēle Nr. 194-k, dokuments krievu valodā).

¹¹² Gundega Zeltiņa strādājusi VAS *Intūrists* Rīgas nodaļā no 1967. gada augusta, ieņemot gida-tulka, vecāka gida-tulka, vecākās inspektora amatus. No 1978. gada 12. jūlija bijusi VAS *Intūrists* Ceļojumu pārvaldes priekšnieka vietniece, no 1980. gada 15. augusta bijusi Apkalpošanas nodaļas priekšniece. Gundega Zeltiņa beigusi 1696. gadā Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātes vakara nodaļu, iegūstot filologa un vācu valodas skolotāja kvalifikāciju. Skat. PDVA, 282. f., 1. apr., 161. l., 160.–161. lp. otra puse (1984. gada 25. decembra anketa, dokuments krievu valodā).

¹¹³ PDVA, 282. f., 1. apr., 48a .l., 170. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1988. gada 28. decembra pavēle Nr. 949-k, dokuments krievu valodā).

¹¹⁴ Juris Savickis, Jāņa dēls, dzimis 1946. gada 17. septembrī, LPSR VDK 1. daļas 2. nodaļas darbinieks no 1983. līdz 1989. gadam. Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra sniegtās ziņas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās. *Red. piez.*

¹¹⁵ Rihards Antins bijis vairākkārt ievēlēts par LKP pilsētas un rajona komiteju biroja locekli, kā arī tautas deputātu padomju pilsētas un rajona izpildu komiteju deputātu. Skat.: LVA, 986. f., 2. apr., 32. l., [4.–4. lp. otra puse]; 4. lp. otra puse (Riharda Antina 1978. gada 15. septembra autobiogrāfija, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 2. apr., 32. l., 1. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieks Jevgeņija Bīrona 1978. gada 30. oktobra dokuments PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Kadru pārvaldes priekšniekam V. Cvetkovam, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 2. apr., 32. l., [2.–3. lp. otra puse], 3. lp. (Riharda Antina 1978. gada 15. septembra anketa, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 2. apr., 32. l., 5. lp. (Riharda Antina

darba pārceļšanas kārtībā par pagaidu ģenerāldirektora pienākumu izpildītāju-kadru daļas priekšnieku 1983. gadā¹¹⁶ tika pieņemts Rīgas internacionālā jūrnieku kluba direktors (1978–1983) Juris Dimitris (dzimis 1937. gadā, PSKP no 1977. gada) ar pieredzi Rīgas muitas inspektora darbā (1976–1978).¹¹⁷ Bet jau tā paša gada beigās Dimitri no Kadru daļas priekšnieka pārcēla par Ceļojumu pārvaldes priekšnieku.¹¹⁸ Tādā veidā tika atbrīvota vieta bijušajam iekšlietu ministram (1972–1978) Jānim Brolišam (dzimis 1930. gadā, PSKP no 1951. gada)¹¹⁹, kurš sāka darbu 1983. gada 22. novembrī, kad tika uz

1978. gada 27. oktobra dienesta raksturojums, parakstījis Viesniņu saimniecības *Rīga* direktors Nikolajs Žaugro, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 2. apr., 32. l., 12. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas priekšnieka vietnieka V. Smirnova 1983. gada 24. janvāra rīkojums Nr. 60-Л, dokuments krievu valodā).

¹¹⁶ PDVA, 282. f., 1. apr., 29. l., 53. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora. Fjodorova 1983. gada 18. februāra pavēle Nr. 41-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 29. l., 85. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora. Fjodorova 1983. gada 15. marta pavēle Nr. 66-k, dokuments krievu valodā).

¹¹⁷ Juris Dimitris 1971. gadā beidzis Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitātes jurisprudences studijas. Atbrīvots no PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieka amata. 1984. gada 19. oktobrī sakarā ar Latvijas Jūras kuģniecības pieprasījumu. Skat. LVA, 986. f., 1a. apr., 46. l., 5. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1983. gada 16. februāra pavēle Nr. 5-Л, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 1a. apr., 47. l., 17. lp. (Jura Dimitra 1983. gada 7. februāra autobiogrāfija, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 1a. apr., 47. l., 1. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas 1984. gada oktobra pavēle Nr. 811-Л, dokuments krievu valodā).

¹¹⁸ PDVA, 282. f., 1. apr., 30. l., 167. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1983. gada 21. novembra pavēle Nr. 324-k, dokuments krievu valodā).

¹¹⁹ Jānis Brolišs bija PSRS Valsts drošības ministrijas milicijas komandējošā sastāva skolas kursants (1949–1951), vēlāk iekšlietu ministrijas sistēmā partijas politiskajā darbā (1952–1955). Pēc LPK CK Republikāniskās partijas skolas beigšanas (1955–1958) norīkots partijas darbā. Brolišs bija LKP Limbažu rajona otrais sekretārs (1958–1961). No šī darba bija atbrīvots “sakarā ar viņa komandēšanu LPSR Ministru padomes Valsts drošības komitejas rīcībā”. Jānis Brolišs bija norīkots par stažieri LPSR Ārlietu ministrijā (1961–1962), pildīja PSRS vēstnieka Zviedrijas Karalistē atašeja pienākumus no 1962. gada marta līdz 1964. gada augustam. Galvenais viņa atbildības lauks bija darbs ar trimdas latviešiem. Pēc divu gadu atrašanās VDK rīcībā Jānis Brolišs atgriezās ideoloģiskajā darbā kā LKP CK lektoru grupas vadītājs (1964–1966). Brolišs kļūst par PSKP CK Sabiedrisko Zinātņu akadēmijas aspirantu Maskavā (1966–1969), pēc kandidāta disertācijas aizstāvēšanas strādā par PSKP CK Propagandas nodaļas instruktoru Maskavā (1969–1971). Vēlāk Jānis Brolišs kļūst par

to pārcelts no Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības prezidija priekšsēdētāja amata (1978–1983).¹²⁰

Bijušajam ministram ar darbu nevedās – pensionētais iekšējā dienesta ģenerālmajors Jānis Brolišs no 1984. gada 1. aprīļa tika atstāts tikai par priekšnieku kadru jautājumos, atbrīvojot no ģenerāldirektora vietnieka amata, bet savukārt tikai ģenerāldirektora vietnieka amatā iecēla Juri Dimitri.¹²¹ Tajā pašā laikā Dimitrim bija arī kaut kādi pienākumi Rīgas internacionālajā jūrnieku klubā¹²², un no 1984. gada 19. novembra viņš tika atbrīvots no amata sakarā ar pāreju darbā uz PSRS Jūras flotes ministrijas Latvijas jūras kuģniecību.¹²³ Jautājums par Jāņa Broliša nepiemērotību kadru nodaļas priekšnieka amatam tika apspriests partijas pirmorganizācijas sapulcē 1984. gada augustā. Debatēs situācija tika raksturota šādi:

“Kad priekšnieks bija Rihards Ivanovičs Antins, par kadru nodaļu nebija būtisku pārmetumu. Dimitris, kurš kļuva par nodaļas priekšnieku pēc Antina, uzskatīja sevi par pagaidu cilvēku un, no tā vadoties, organizēja savu darbu. Biedram Brolišam J. V. [Jānim, Vladislava dēlam – *Red.*

LKP CK ārzemju sakaru nodaļas vadītāju (1971–1972), tad iecelts par LPSR iekšlietu ministru (1972–1978). Skat. LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 20. lp. (LKP CK Kadru uzskaites sektora vadītāja 1961. gada 31. augusta izziņa, dokuments krievu valodā); LVA, PA-101. f., 52. apr., 9. l., 23. lp. (PSRS vēstnieka Zviedrijas Karalistē Nikolaja Belohostikova 1964. gada 14. augusta parakstīts raksturojums, dokuments krievu valodā).

¹²⁰ PDVA, 282. f., 1. apr., 139. l., 122. lp. (Jāņa Broliša raksturojums, ko parakstījis PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektors Igors Fjodorovs, PSKP pirmorganizācijas biroja sekretāre Kaiva Cinis, profkomitejas priekšsēdētāja vietniece Valentīna Sofina, dokuments bez datuma, visticamāk, 1984. gads, krievu valodā).

¹²¹ PDVA, 282. f., 1. apr., 31. l., 106. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 30. marta pavēle Nr. 93-k, dokuments krievu valodā).

¹²² PDVA, 282. f., 1. apr., 31. l., 193. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora p. i. Georgija Koršaka 1984. gada 22. maija pavēle Nr. 160-k, dokuments krievu valodā).

¹²³ PDVA, 282. f., 1. apr., 33. l., 46. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 11. novembra pavēle Nr. 354-k, dokuments krievu valodā).

piez.] ir jāsaprot, ka Kadru nodaļas priekšniekam ir jābūt strādājošam priekšniekam, nevis tikai rakstīt rezolūcijas izpildītājiem.”¹²⁴

Atlaistā Broliša vietā par Kadru nodaļas priekšnieci (1985–1993) tika iecelta Kaiva Cinis (dzimusi 1942. gadā, PSKP no 1968. gada). Viņas tēvs Jānis Cinis bija LPSR Valsts drošības tautas komisāra vietnieks (1940–1941), kritis 1942. gadā pirms meitas piedzimšanas, un šis fakts Kaivai Cinis bija svarīgs.¹²⁵ Jānorāda uz faktu sakritību, proti, VDK pulkvedis Jānis Vaivods kadru anketā kā savu darba vietu norādīja karaspēka daļu Nr. 1226. Arī Kaivas Cinis karjeras gaitas dažus mēnešus ir bijušas saistītas ar to pašu karaspēka daļu Nr. 1226 Rīgā, kur viņa ir tikusi nodarbināta kā krievu valodas tulce. Tas notika 1968. gadā, pēc tam desmit gadus viņa pavadīja dažādos komjaunatnes un partijas amatos.¹²⁶ Līdz 1978. gadā no LKP Rīgas pilsētas Ļeņina rajona komitejas Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja vietnieces (1978–1981) amata Kaiva Cinis aizgāja, lai sāktu strādāt šķietami necilo

¹²⁴ LVA, PA 7216. f., 1. apr., 9. l., [15.–25. lp.], 19.–20. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības partijas pirmorganizācijas biroja 1984. gada 27. augusta sēdes protokols Nr. 18).

¹²⁵ Kaiva Cinis, būdama Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes studente, 1964. gadā savas pedagoģiskās prakses Valmieras 2. vidusskolā laikā stāstījusi skolēniem par tēvu, rādījusi “dārgas relikvijas” – tēva fotouzņēmumu no Spānijas pilsoņu kara – un uzdāvināja Valmieras rajona novadpētniecības muzejam tēva rakstītās vēstules no Spānijas. Hercbergs, H. “Jāņa Ciņa iela”, *Padomju Jaunatne*, Nr. 78, 1966, 20. aprīlis, 1. lpp.; “Vēstules no Spānijas”, *Ciņa*, Nr. 9, 1964, 11. janvāris, 4. lpp.

¹²⁶ Kaiva Cinis beigusi Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filoloģijas fakultāti, iegūstot filoloģes un krievu valodas un literatūras skolotājas kvalifikāciju 1964. gadā. Studijas beidzot, gadu nostrādājusi Gulbenes vidusskolā par skolotāju, tad kļuvusi par LĻKJS Rīgas pilsētas Ļeņina rajona komitejas Skolu nodaļas vadītāju (1965–1968), dažus mēnešus bijusi tulce 1226. kara daļā, tad dažus mēnešus 1969. gadā LĻKJS Rīgas pilsētas komitejas Studējošās jaunatnes nodaļas vadītāja vietniece, no kura pārgāja uz LĻKJS un LKP nomenklatūras amatiem. Proti, bijusi LĻKJS Rīgas pilsētas Ļeņingradas rajona komitejas otrā sekretāre no 1969. gada jūlijā līdz 1971. gada februārim, LKP Rīgas pilsētas Ļeņingradas rajona komitejas Organizatoriskās nodaļas instruktore no 1971. gada februāra līdz 1973. gada novembrim, LKP CK Rīgas pilsētas komitejas Propagandas un aģitācijas nodaļas instruktore no 1973. gada novembra līdz 1978. gada oktobrim, LKP Rīgas pilsētas Ļeņina rajona komitejas Propagandas un aģitācijas nodaļas vadītāja vietniece no 1987. gada oktobra līdz 1981. gada oktobrim. Skat. LVA, PA 102. f., 51. apr., 330. l., 4.–5. lp. otra puse (Kaivas Cinis 1976. gada 18. novembra kadru uzskaites personas lapa ,dokuments krievu valodā); LVA, PA 102. f., 51. apr., 330. l., [1.–3. lp], 1. lp. (Kaivas Cinis anketa, nav norādīts datums, dokuments krievu valodā).

viesnīcas *Latvija* restorāna zāles administratores darbu. Jau viņas trešajā darba dienā apvienības partijas pirmorganizācijai LKP CK pārstāvji uzspieda ievēlēt viņu par biroja sekretāri,¹²⁷ bet pēc mēneša viņa tika paaugstināta amatā par vecāko inspektori.¹²⁸ No 1984. gada 20. novembra iecelta par ģenerāldirektora vietnieci Jura Dimitra vietā, no 1985. gada 2. janvāra uzdodot arī Kadru nodaļas priekšnieces pienākumu izpildi atlaistā Jāņa Broliša vietā.¹²⁹

¹²⁷ Jau Kaivas Cinis trešajā darba dienā notika Rīgas apvienības PSKP pirmorganizācijas biroja sekretāra vēlēšanas, un LKP Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona komitejas pārstāvis (sēdē piedalījās LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas instruktore Skaidrīte Koķis, LKP Rīgas pilsētas komitejas Aģitācijas un propagandas nodaļas vadītāja Jevgeņija Razgulajeva, LKP Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona komitejas Organizatoriskā darba nodaļas vadītāja vietnieks G. Jēkabsons) ieteica sekretāres amatā ievēlēt nevienam nepazīstamo Kaivu Cinis (6 “par”, 4 “pret”, 2 “atturējās”). Savukārt tajā pašā dienā notikušajā partijas pirmorganizācijas atskaites un vēlēšanu sapulcē, vēlot biroju, par Kaivu Cinis nobalsoja 42 partijas biedri, bet pret – 41. Rezultātā pēc pāris nedēļām birojs balsoja vēlreiz; šoreiz piedalījās un balsot par Kaivu Cinis aģitēja LKP Rīgas pilsētas komitejas Proletāriešu rajona komitejas pirmais sekretārs Valērijs Čevačins, kā rezultātā birojs viņu vienbalsīgi ievēlēja par sekretāri. Acīmredzot, ņemot vērā šo sarežģīto sākumu, pēc gada Rīgas apvienības PSKP pirmorganizācijas biroja sēdē 1982. gadā piedalījās pat LKP CK Ārzemju sakaru nodaļas vadītāja vietnieks Leonīds Rimjans, LKP Rīgas pilsētas komitejas Aģitācijas un propagandas nodaļas vadītāja Jevgeņija Razgulajeva un LKP Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona komitejas pirmais sekretārs Viktors Blohins, kurš ieteica ievēlēt Kaivu Cini, un tas arī bija izdarīts vienbalsīgi. Skat. LVA, PA 7216. f., 1. apr., 3. l., [116.–125. lp.], 119., 125. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības PSKP pirmorganizācijas biroja 1981. gada 14. oktobra sēdes protokols Nr. 1, dokuments krievu valodā); LVA, PA 7216. f., 1. apr., 3. l., [120.–122. lp.], 121. lp. (PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas apvienības PSKP pirmorganizācijas biroja 1981. gada 27. oktobra sēdes protokols Nr. 2, dokuments krievu valodā); LVA, PA-7216. f., 1. apr., 4. l., 128. lp. (PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas apvienības PSKP pirmorganizācijas biroja 1982. gada 19. oktobra sēdes protokols Nr. 1, dokuments krievu valodā).

¹²⁸ PDVA, 282. f., 1. apr., 26. l., 94. lp. (PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1981. gada 12. oktobra pavēle Nr. 235-k, dokuments krievu valodā); (PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1981. gada 1. decembra pavēle Nr. 271-k, dokuments krievu valodā). PDVA, 282. f., 1. apr., 26. l., 133. lp.

¹²⁹ PDVA, 282. f., 1. apr., 33. l., 60. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 20. novembra pavēle Nr. 368-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 33. l., 107. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 28. decembra pavēle Nr. 415-k, dokuments ir krievu valodā); PDVA, 282. f., 1.

Tādējādi divi no četriem Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietniekiem kadru jautājumos bija bijušie VDK vai iekšlietu resora virsnieki, trešajam bija muitas darbā gūta pieredze, ceturtajai VDK bija bijis īslaicīga darba devēja. Vērtējot Kadru nodaļas priekšnieku kadru anketās norādīto saistību ar VDK, konstatējams, ka sākotnēji Rīgas apvienība centās Kadru daļas vadītāja amatā pieņemt pensionētus VDK virsniekus, tomēr no šīs prakses atteicās astoņdesmito gadu vidū. Pozīciju savā ietekmes sfērā pārņēma *ceka*, tomēr arī tās virzītajai ģenerāldirektora vietniecei karjera pagātnē bija saistīta ar VDK.

Saikne ar VDK viesnīcas *Latvija* vadībā (1979–1991)¹³⁰

No 1977. gada viesnīcas *Latvija* direktora amatā¹³¹ strādāja Viktors Čeremisinovs (dzimis 1946. gadā, PSKP no 1969. gada),¹³² kurš tajā nokļuva pārcelšanas kārtībā no LPSR Tirdzniecības ministrijas, kur bija vecākais prečzinis, nodaļas priekšnieks, ministra palīgs (1972–1977) (skat. 5. pielikumu; dati nav pilnīgi, jo vienlaikus esošo vietnieku skaits bija mainīgs). Viktors Čeremisinovs bija beidzis Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāti prečzinības un rūpniecības preču tirdzniecības organizācijas specialitātē (1973). Viņu 1981. gadā nomainīja Aleksejs Bahusovs (dzimis 1925. gadā, PSKP no 1952. gada)¹³³, pensionēts PSRS Jūras kara flotes pirmā ranga kapteinis ar vairāku gadu pieredzi VAS *Intūrists* Ļeņingradas viesnīcas *Pribaltijskaja*

apr., 33. l., 111. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 29. decembra pavēle Nr. 419-*k*, dokuments krievu valodā).

¹³⁰ 1991. gada 19. novembrī bija likvidēta PSRS VAS *Intūrists* viesnīca *Latvija*, vietā izveidojot Latvijas Republikas Ārējo ekonomisko sakaru departamentam padoto valsts uzņēmumu *Viesnīca "Latvija"*.

¹³¹ PDVA, 282. f., 1. apr., 119. l., [39.–40. lp. otra puse], 40. lp. (Viktors Čeremisinova 1977. gada 28. novembra anketa, dokuments krievu valodā).

¹³² LVA, 986. f., 1. apr., 95. l., 1. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1979. gada 8. februāra pavēle Nr. 8, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 2. apr., 37. l., 24. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1980. gada 31. decembra pavēle Nr. 38, dokuments krievu valodā).

¹³³ LVA, 986. f., 1. apr., 113. l., 8. lp.

(*Прибалтийская*) direktora darbā (1976–1980).¹³⁴ Un pēc tam no 1984. gada līdz 1992. gadam viesnīcu vadīja Georgijs Koršaks, kurš vienlaikus no 1987. gada bija arī Rīgas apvienības ģenerāldirektors (par viņu skatīt jau iepriekš tekstā). No viņiem tikai Aleksejam Bahusovam bija armijas virsnieka pieredze.

Savukārt viesnīcas *Latvija* direktora vietnieku kadru un citos jautājumos līmenī pieci no sešiem bija pensionētie VDK, iekšlietu resora vai PSRS bruņoto spēku virsnieki, proti, Rihards Antins (1978–1980), kurš VDK bija strādājis vairāk nekā 20 gadus (1948–1971), VDK pulkvedis Harijs Melbārdis (1979–1981), kurš par vietnieku sāka strādāt, atnākot tieši no VDK (1950–1979).¹³⁵ Harija Melbārža pēctecim amatā (1981–1984) armijas politiskā sastāva rezerves pulkvedim Borisam Lemtjugovam (dzimis 1928. gadā, PSKP no 1953. gada) izglītības ziņā bija saistība ar VDK; viņš jurista izglītību bija ieguvis Fēliksa Dzeržinska PSRS VDK Augstākajā skolā (1966).¹³⁶ Uzreiz pēc dienesta PSRS bruņotajos spēkos (1951–1981) viņš tika iecelts par viesnīcas direktora vietnieku.¹³⁷ Pēdējie vietnieki bija pensionēts Jūras

¹³⁴ Aleksejs Bahusovs absolvējis Mihaila Frunzes Augstāko jūras kara skolu, kļūstot par kuģu dienesta virsnieku (1944–1948). Bahusovs līdz 1976. gada jūlijam dienēja PSRS bruņotajos spēkos. Pēc atbrīvošanas no viesnīcas *Latvija* direktora amata no 1985. gada viņš strādāja LPSR Valsts ārzemju tūrisma komitejā par metodistu. Skat. LVA, 986. f., 2. apr., 62. l., 2. lp. (Alekseja Bahusova 1987. gada 15. marta raksturojums, dokuments krievu valodā).

¹³⁵ Harijs Melbārdis dzimis 1931. gadā, PSKP biedrs no 1956. gada. No 1950. gada septembra līdz 1979. gada maijam dienēja LPSR VDK, pēdējais ieņemamais amats bija nodaļas priekšnieks, 1979. gada 15. maijā – rezerves pulkvedis. Darbam VDK 1950. gadā bija norīkots kā komjaunatnes darbinieks no LĻKJS Rūjienas rajona komitejas instruktora amata, kurā bija paspējis nostrādāt divus mēnešus pēc Rūjienas vidusskolas beigšanas. Melbārdim bijusi nepabeigta augstākā izglītība, proti, pametis studijas Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Svešvalodu fakultātes Angļu valodas nodaļā ceturtajā studiju gadā. Mācījies no 1976. līdz 1979. gadam arī LKP Rīgas pilsētas komitejas Marksisma-ļeņinisma universitātē. Skat. LVA, 986. f., 1a. apr., 41a. l., [15.–16. lp. otra puse], 16. lp. (Harija Melbārža 1979. gada 15. maija anketa, dokuments krievu valodā); LVA, 986. f., 1a. apr., 41a. l., [17.–17. lp. otra puse], 17. lp. (Harija Melbārža 1979. gada 15. maija autobiogrāfija, dokuments krievu valodā).

¹³⁶ LVA, 986. f., 1a. apr., 41b. l., [1.–2. lp. otra puse], 1. lp. (Borisa Lemtjugova 1981. gada 12. novembra anketa).

¹³⁷ Boriss Lemtjugovs 1984. gada 8. oktobrī bija pārcelts par viesnīcas *Latvija* direktora vietnieku režīmā un izvietošanas jautājumos, bet atbrīvots 1984. gada 8. decembrī. Skat. PDVA, 282. f., 1. apr., 33. l., 7. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma

kara flotes pirmā ranga armijas kapteinis Anatolijs Gostevs (1985–1987), kuru par direktora vietnieku režīma, uzņemšanas un apkalpošanas jautājumos iecēla 1985. gadā. Pirms tam viņš strādāja Jūras kara flotes Galvenajā štābā par vecāko virsnieku štāba struktūrā Rīgā (1976–1985).¹³⁸ Pēc viņa atbrīvošanas 1987. gadā par direktora vietnieka apkalpošanas jautājumos pienākumu izpildītāju tika iecelta Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšniece Larisa Kurdjukova.¹³⁹

Savukārt Vladimirs Čerņavskis (1939; partijā no 1973), kurš bija karjeru pavadījis LPSR Iekšlietu ministrijā (1961–1984), bet dienesta pakāpi nav norādījis, uzreiz pēc dienesta tika iecelts par direktora vietnieku-materiāli tehniskās apgādes nodaļas priekšnieku (1984–1992),¹⁴⁰ bet no 1989. gada – par ģenerāldirektora vietnieku-viesnīcas Latvija direktora vietnieku.¹⁴¹

komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 8. oktobra pavēle Nr. 320-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 33. l., 78. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 6. decembra pavēle Nr. 387-k, dokuments krievu valodā).

¹³⁸ Anatolijs Gostevs beidzis Baltijas augstāko kara jūras skolu Kariņingradā 1955. gadā un Padomju armijas akadēmiju Maskavā 1966. gadā. Gostevs atbrīvots no darba no 1987. gada 31. martā veselības sarežģījumu dēļ. Skat. PDVA, 282. f., 1. apr., 37. l., 80. lp. PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1985. gada 15. oktobra pavēle Nr. 365-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 150. l., [207.–207. lp. otra puse], 207. lp. (Anatolija Gosteva 1985. gada 15. oktobra anketa, dokuments krievu valodā).

¹³⁹ PDVA, 282. f., 1. apr., 44. l., 64. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1987. gada 31. jūlija pavēle Nr. 508-k, dokuments krievu valodā). No 1987. gada 1. oktobra Larisa Kurdjukova iecelta par viesnīcas direktora vietnieci. Skat. PDVA, 282. f., 1. apr., 44. l., 240. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1987. gada 29. septembra pavēle Nr. 667-k, dokuments krievu valodā).

¹⁴⁰ PDVA, 282. f., 1. apr., 274. l., [38.–39. lp. otra puse], 39. lp. (Vladimira Čerņavska 1984. gada 16. augusta anketa, dokuments krievu valodā).

¹⁴¹ PDVA, 282. f., 1. apr., 274. l., 58. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1989. gada 13. aprīļa pavēle Nr. 314-k, dokuments krievu valodā).

Zemākā ranga administratīvie un tehniekie darbinieki

Noskaidrotais par Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīga amatu, kas bija rezervēts VDK demobilizētajam virsniekam kā VDK ārštata darbiniekam, mudina piesardzīgi vērtēt līdzīgo, bet hierarhiski par Ārzemju tūrisma pārvaldi zemākās VAS *Intūrists* Rīgas apvienības ģenerāldirektora palīga amatu. Ģenerāldirektoram Igoram Fjodorovam no 1980. gada bija palīgs. Šajā amatā (1980–1984; 1987–1989) tika iecelts Fjodorova vietnieks (1978–1980) politiskā sastāva rezerves apakšpulkvedis Fjodors Marčenko (dzimis 1922. gadā, PSKP no 1944. gada), kura karjera bija pagājusi militārā jurista statusā. Pirms pensionēšanās viņš bija Baltijas kara apgabala Izmeklēšanas nodaļas prokurors-kara prokurora palīgs (1969–1973), pēc tam viesnīcas *Rīgas Jūrmala* direktors (1973–1978).¹⁴² Tomēr viņa karjeras dokumentu izpēte par štata darbu VDK neliecina. Katrā ziņā attiecsmē pret ģenerāldirektora palīga amatu nebija nopietna – trīs gadus tas pat nepastāvēja (1984–1987), un šajā laikā Fjodors Marčenko bija vecākais inspektors ar pienākumu kontrolēt darbiniekiem uzticēto uzdevumu izpildi.¹⁴³

Ārzemju tūrisma resora iestādēs tika iekārtoti pensionētie VDK virsnieki ne tikai vadītāju vietnieku, bet arī ierindas, t. s. *tehnisko darbinieku* amatos. Tādu amatu gan nebija daudz – daži inspektora posteņi, tomēr tajos centās nolīgt tieši VDK pensionētos virsniekus. 1972. gadā Ārzemju tūrisma pārvaldes aparātā bez priekšnieka un tā vietnieka strādāja vienpadsmit darbinieki, vēl septiņi darbinieki bija nodarbināti ceļamās viesnīcas *Latvija* direkcijā.¹⁴⁴ Kopš 1980. gada

¹⁴² PDVA, 282. f., 1. apr., 163. l., 38.–39. lp. (Fjodora Marčenko 1978. gada 30. jūnija anketa, dokuments krievu valodā).

¹⁴³ PDVA, 282. f., 1. apr., 163. l., 51., 56., 60., 61. lp. (1980. gada 27. maija, 1984. gada 30. maija, 1987. gada 8. oktobra, 1989. gada 25. februāra iesniegumi, dokumenti krievu valodā).

¹⁴⁴ LVA, 986. f., 1. apr., 43. l., 41. lp. LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka vietnieka Jevgeņija Birona 1972. gada 7. decembra vēstule LPSR Ministru Padomei, dokuments krievu valodā).

oktobra Ārzemju tūrisma pārvaldes štatā bija septiņpadsmit darbinieki.¹⁴⁵

Piemēram, Ārzemju tūrisma pārvalde no 1966. līdz 1970. gadam vecākais inspektors Organizācijas inspektoru darbā bija pensionētais VDK virsnieks Sergejs Samoilenko (dzimis 1920. gadā, PSKP no 1943. gada), VDK darbinieks (1951–1966).¹⁴⁶ Savukārt Nikolajs Sviridovs (dzimis 1925. gadā, PSKP no 1945. gada), kurš 31 gadu bija nostrādājis VDK (1951–1982)¹⁴⁷, pēdējos trīs mūža gadus (1983–1985) pabija Ārzemju tūrisma pārvaldes vecākā kadru inspektora amatā. Ārzemju tūrisma pārvaldes darbības pirmajā gadā pirmais šajā amatā (1966–1967) strādāja Sergejs Ivanovs (dzimis 1904. gada, PSKP no 1929. gada), gvardes pulkvedis, arī Nopelniem bagātais lekšlietu tautas komisariāta darbinieks, pensionārs no 1952. gada.¹⁴⁸ Dažreiz pavēle par noskatītā darbinieka iecelšanu tika atcelta viņa veselības dēļ. Piemēram, 1976. gadā atkrita par kadru inspektoru noskatīts VDK virsnieks ar teju 30 gadu stāžu (1951–1970).¹⁴⁹ Tādu tehnisko darbinieku kompetence varēja atšķirties – daži vienkārši atsēdēja darba laiku, citi tika izmantoti pat kā augstākstāvošu amatpersonu aizvietotāji. Piemēram, Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieces Kadru nodaļas vadītājas Kaivas Cinis prombūtnē viņas pienākumus pildīja arī Kadru nodaļas vecākais inspektors, pensionētais VDK pulkvedis Jānis Bērziņš (dzimis 1933.

¹⁴⁵ LVA, 986. f., 1. apr., 110. l., 7.–8. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes štatū saraksts 1980. gadam, apstiprināts 1980. gada 8. oktobrī saskaņā ar LPSR Ministru Padomes 1980. gada 2. oktobra rīkojumu, dokuments krievu valodā).

¹⁴⁶ LVA, 986. f., 2. apr., 9. l., 52.–53. lp. otra puse (Sergeja Samoilenko 1967. gada 8. jūnija anketa, dokuments krievu valodā).

¹⁴⁷ LVA, 986. f., 1a. apr., 44. l., [40.–41. lp. otra puse], 41. lp. (Nikolaja Sviridova 1982. gada 14. februāra anketa, datējumā, acīmredzot, pārrakstīšanās, vajadzētu būt 1983. gads).

¹⁴⁸ LVA, 986. f., 2. apr., 5. l., [2.–3. lp. otra puse], 2. lp. (Sergeja Ivanova 1966. gada 15. oktobra anketa, dokuments krievu valodā).

¹⁴⁹ LVA, 986. f., 2. apr., 26. l., [13.–15. lp. otra puse]. (1976. gada 20. jūnija anketa, dokuments krievu valodā).

gadā, PSKP no 1957. gada),¹⁵⁰ kurš tika pieņemts darbā drīz pēc Kaivas Činis apstiprināšanas ģenerāldirektora vietnieces amatā.¹⁵¹

Ārzemju tūristu uzraudzība viesnīcā *Latvija* bija sazarota. Piemēram, esot atvaļinājumā viesnīcas direktora vietniekam kadru jautājumos (1979–1981) Harijam Melbārdim, viņa pienākumus pildīja pirmās kategorijas portjē Valentīna Sofina (1935–1991, PSKP no 1966. gada), kas bija beigusi Rīgas Pedagoģisko institūtu (1957) kā angļu valodas skolotāja; kadru anketā nav saistības ar VDK.¹⁵² 1984. gadā Valentīna Sofina tika pārcelta darbā par viesnīcas Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšnieci.¹⁵³ 1985. gada rudenī – par VAS *Intūrists* pārstāvi Rīgas lidostā-Apkalpošanas biroja inspektori.¹⁵⁴ Portjē amats bija saistīts ar tūristu uzraudzību. Prombūtnes gadījumā Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšnieci Larisu Kurdjukovu aizvietoja bijušais viesnīcas direktors Aleksejs Bahusovs, kas pēc LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes likvidēšanas 1988. gadā atkal strādāja viesnīcā par Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta vecāko tulku. Vēlāk kļuvis par Portjē dienesta datu bāzes administratoru un

¹⁵⁰ Jānis Bērziņš 1953. gadā beidzis Ogres meža tehnikumu, bet 1967. gadā neklātienē Pēterā Stučkas Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filozofijas fakultāti. No 1953. gada septembra līdz 1960. gada maijai Bērziņš strādāja LPSR VDK struktūrā Siguldā, bet no 1961. gada novembra līdz 1984. gada novembrim – Liepājā un Rīgā. 1985. gada vasarā viņš bija pārcelts par ārzemju tūrisma un padomju tūristu braucienu uz ārzemēm organizēšanas vecāko inspektoru Ceļojumu pārvaldes Gidutuku nodaļā (vēlāk tūrisma inspektors Apkalpošanas nodaļā; sistēmā nostrādāja līdz 1990. gada februārim). Skat.: PDVA, 282. f., 1. apr., 165. l., [113.–114. lp. otra puse], 114. lp. (Jāņa Bērziņa 1984. gada 15. novembra anketa, dokuments krievu valodā).

¹⁵¹ PDVA, 282. f., 1. apr. 33. l., 57. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 19. novembra pavēle Nr. 365-k, dokuments krievu valodā).

¹⁵² PDVA, 282. f., 1. apr., 25. l., 165. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1981. gada 23. jūnija pavēle Nr. 151-k, dokuments krievu valodā).

¹⁵³ PDVA, 282. f., 1. apr., 31. l., 107. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 30. marta pavēle Nr. 94-k, dokuments krievu valodā).

¹⁵⁴ PDVA, 282. f., 1. apr., 37. l., 66. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1985. gada 3. oktobra pavēle Nr. 352-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 285. l., 52. lp. (Viesnīcas *Latvija* Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšnieces Valentīnas Sofinas 1985. gada 10. jūlija iesniegums PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektoram Igoram Fjodorovam, dokuments krievu valodā).

no šī amata Bahusovs 1992. gada 1. februārī iecelts par viesnīcas Uzņemšanas un apkalpošanas dienesta priekšnieku.¹⁵⁵ Larisu Kurdjukovu aizvietoja arī pirmās kategorijas portjē Aija Odiņa.¹⁵⁶ Viņi visi vadīja arī PSRS tūristu grupas uz dažādām valstīm un bija kruīzu direktori.

Šajā rakstā netiek aplūkota VDK aģentūras darbība ārzemju tūrisma resora iestādēs. Tās sastāvs un apjoms būtu jāpēta, izmantojot avotus, kas atšķiras no šajā pētījumā izmantotajiem. Problēmas būtību raksturošu ar VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pirmā pārvaldnieka šofera (1958–1964) Alberta Dābola piemēru, kurš vēstures literatūrā ir raksturots kā “viens no spējīgākajiem LPSR VDK speciāģentiem” (par speciāģentiem sauca aģentus-kaujiniekus).¹⁵⁷ Viņš arī llūkstes apriņķa “pašaizsardzības grupas” dalībnieks 1941. gada jūlijā, 17. un 25. policijas bataljona karavīrs, beidzis Firstenbergas pretizlūkošanas skolu, SD hauptšturmfīrers, izveidojis un vadījis *Unternehmen Zeppelin-Hauptkommandos Nord* piesega organizāciju *Līdumnieks*, viņš arī Valsts drošības tautas komisariāta aģents *Firsts*¹⁵⁸,

¹⁵⁵ Aleksejs Bahusovs atbrīvots no darba 1992. gada 24. augustā. Skat. PDVA, 282. f., 1. apr., 49. l., 243. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Georgija Koršaka 1989. gada 24. marta pavēle Nr. 244-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 273. l., 19. lp. (Viesnīcas *Latvija* direktora Georgija Koršaka 1992. gada 18. februāra pavēle Nr. 134-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 273. l., 21. lp. (1992. gada 24. augusta iesniegums).

¹⁵⁶ PDVA, 282. f., 1. apr., 52. l., 50. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora vietnieces Kaivas Cinis 1989. gada 17. oktobra pavēle Nr. 819-k, dokuments krievu valodā).

¹⁵⁷ Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras Totalitāro režīmu noziegumu izmeklēšanas nodaļa konstatējusi, ka Alberts Dābols kā LPSR Valsts drošības ministrijas speciāģents ar segvārdu *Kārklīnš* piedalījies genocīda noziegumu veikšanā. Skat. Jansons, Ritvars. *Latvijas PSR drošības iestāžu darbība un loma okupācijas režīma nostiprināšanā 1944.–1956* (promocijas darbs). Rīga: Latvijas Universitāte, 2009, 122.–123. lp.; Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944.–1956. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 183. lpp.

¹⁵⁸ Trautmanis Andris. *Izlūkošanas noslēpumi. Latvijas iedzīvotāji ārvalstu slepenajos dienestos 20. gadsimta pirmajā pusē*. Rīga: Goldberg Trust, 2015, 351., 353.–355. lpp. “Dābols-Klibais, Alberts. Ābeļu un Krustpils pagasta pašsargs. Arestējis, sargājis, konvojējis. Sarežģīta lieta, izmeklēta divas reizes – 1948. un 1952. gadā.

viņš arī aģents *Kārklīšs*. Vēsturnieks Ritvars Jansons raksta, ka 1941. gadā Alberts Dābols piedalījās padomju aktīvistu nogalināšanā un genocīdā pret ebrejiem, bet netiesāts LPSR VDK labā strādāja no 1948. gada līdz 1964. gadam.¹⁵⁹

Būtiski, ka kadru uzskaites anketā un autobiogrāfijā Alberta Dābola saistība ar VDK neparādās. Saskaņā ar šiem dokumentiem viņš pēc PSRS veiktās okupācijas 1940. gadā strādāt Jēkabpils virsmežniecības trešā iecirkņa mežniecībā kā kokmateriālu krautuves pārzinis, turpināja to darīt visu nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laiku un arī pēc tās līdz pat 1952. gadam, kad ir pārcēlies uz dzīvi Rīgā un sācis strādāt "rūpnīcā Nr. 299".¹⁶⁰ Tātad darbs Jēkabpils virsmežniecībā bija jau Valsts drošības tautas komisariāta pretizlūkošanas daļas sarūpētā leģenda Albertam Dābolam pēc viņa savervēšanas aptuveni laika posmā no 1946. līdz 1948. gadam, jo līdz tam Dābols izmantojis nacistu specdienestu leģendu, ka no 1941. gada rudens strādājis *Valsts elektrotehniskajā fabrikā* (VEF) un 1944. gada beigās kopā ar citiem rūpnīcas darbiniekiem evakuēts uz Kurzemi, kur ieskaitīts SS oberšturbānfirera Nikolaja Rusmaņa kaujas grupā (tā raksta bijušais LPSR VDK pretizlūkošanas daļas virsnieks Andris Trautmanis).¹⁶¹

Īstenībā Alberts Dābols no 1948. gada līdz 1956. gadam strādāja LPSR valsts drošības orgānu operatīvajā grupā, kas apkaroja

Piespriesti 25 gadi labošanas darbu nometnē", LVA, 1986. f., 1. apr., 45028. l., 3. sēj., 60. lp., (Alberta Dābola-Klibā krimināllieta). Citēts pēc: Lasmanis, Uldis. "Holokausta Jēkabpils pilsētā", *Holokausta pētniecības problēmas Latvijā, Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 23. sējums. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2008, [260. – 286. lpp.], 277., 283. lpp.

¹⁵⁹ Jansons, Ritvars. *LPSR drošības iestāžu darbība 1944.–1956. Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 2. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 183. lpp.

¹⁶⁰ PDVA, 282. f., 1. apr., 91. l., [46.–47. lp. otra puse], 46. lp. otra puse (Alberta Dābola 1958. gada 5. maija kadru uzskaites personas anketa, dokuments latviešu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 91. l., [48.–48. lp. otra puse], 48. lp. (Alberta Dābola 1958. gada 5. maija autobiogrāfija, dokuments latviešu valodā).

¹⁶¹ Trautmanis Andris. *Izlūkošanas noslēpumi. Latvijas iedzīvotāji ārvalstu slepenajos dienestos 20. gadsimta pirmajā pusē*. Rīga: Goldberg Trust, 2015, 354.–355. lpp.

“bruņoto bandu nacionālo pagrīdi Latvijas PSR teritorijā”; “viņam aktīvi piedaloties, likvidēta virkne buržuāzisko nacionālistu bandītu grupu un notverti 11 spiegi, ko kapitālistisko valstu izlūkdienesti iesūtījuši Latvijas PSR teritorijā”.¹⁶²

Par sekmīgu speciālo uzdevumu izpildi Albertu Dābolu 1952. gadā PSRS Augstākās Padomes Prezidijs apbalvoja ar Sarkanās Zvaigznes ordeni. Sakarā ar operatīvās grupas samazināšanu 1956. gadā Dābols iekārtojās darbā par šoferi LPSR Valsts darba krājkasu un valsts kredīta pārvaldē, bet no 1958. gada – par šoferi VAS *Intūrists* Rīgas nodaļā. Strādājot šajās vietās, Alberts Dābols periodiski sniedza palīdzību valsts drošības struktūrām. No VDK nākušais Rīgas nodaļas pārvaldnieks Vladimirs Elsters virzīja Alberta Dābola karjeru – 1963. gadā ieceļot par Rīgas nodaļas šoferu brigadieru.¹⁶³

VDK vismaz sešdesmito gadu pirmajā pusē bija ieinteresēta informācijā, kas atradās VAS *Intūrists* šoferu rīcībā viņu darba specifikas dēļ, par ko liecina arī fakts, ka VAS *Intūrists* Rīgas nodaļai pakļautās viesnīcas-pansionāta *Rīgas jūrmala* Bulduros šoferis sešdesmito gadu sākumā Nikolajs Smirnovs bija pat VDK operatīvā sastāva (aktīvā dienesta) kapteinis.¹⁶⁴

Secinājumi

VDK ietekme LPSR ārzemju tūrisma nozīmīgāko iestāžu vadībā ir neapšaubāma. Tās izmantotais modelis bija sekojošs – VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas darbības pirmajos gados – no 1960. gada līdz 1976. gadam pārvaldnieka amatā, visticamāk, pati LPSR VDK bija iekārtojusi savu darbinieku VDK operatīvo pilnvaroto, leitnantu. Līdz 1972. gadam viņš bija galvenais VDK ietekmes avots ārzemju tūrisma vadībā. 1966. gadā Rīgas nodaļa no vissavienības pakļautības nonāca koprepublikāniskajā – īpaši izveidotās LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes

¹⁶² LVA, 1986. f., 1. apr., 45028. l., 1.sēj., 107. lp. (Alberta Dābola 1964. gada 22. oktobra raksturojums, parakstījis LPSR VDK 2. daļas priekšnieks pulkvedis Aleksandrs Čeckis, dokuments krievu valodā).

¹⁶³ PDVA, 282. f., 1. apr., 91. l., 63. lp. (VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas pārvaldnieka Vladimira Elstera 1963. gada 14. decembra pavēle, dokuments krievu valodā).

¹⁶⁴ LVA, 222.f., 1. apr., 11. l., 6. lp. (karaklausībai padoto VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas darbinieku saraksti, 1962. gada janvāris, dokuments krievu valodā).

pakļautībā, bet tikai 1972. gadā VDK nodrošināja savu ietekmi arī šajā jaunajā ārzemju tūrisma resora vadībā ar īpašas štata vietas – Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgs – izveidi VDK demobilizētajam virsniekam kā VDK ārštata darbiniekam. Līdz 1976. gadam, kad tika nomainīts Rīgas nodaļas pārvaldnieks un nākamajam pārvaldniekam vairs nebija štata saistības ar VDK, LPSR VDK savu kontroli nodrošināja gan caur Rīgas nodaļas pārvaldnieku, gan caur Ārzemju tūrisma priekšnieka palīgu, bet no 1976. gada līdz 1988. gadam VDK ielikta amatpersona resorā bija Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgs. Tādējādi secināms, ka VDK ārštata darbinieki ietekmēja ārzemju tūrisma resora vadību no tā darbības sākuma līdz beigām – no 1960. gada līdz 1988. gadam, ieņemot jau minētos amatus.

Pārējo ārzemju tūrisma resora vadītāju iespējamā saistība ar VDK izpētei pieejamajos dokumentos nav konstatējama, tomēr tas nozīmē tikai to, ka pagaidām nevar pierādīt ne to, ka konkrētais priekšnieks bija sadarbojies ar VDK, ne to, ka viņš to nebija darījis. Visi augstākie vadītāji – Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieki un viņu pirmie vietnieki – pirms nonākšanas amatos ārzemju tūrisma resorā strādāja dažādos LKP CK nomenklatūras amatos, bet, kā konstatēts historiogrāfijā, kolīdz persona tika iecelta *cekas* nomenklatūras amatā, VDK bija jāzīnčicina dokumenti, kuros bija fiksēts personas darbs VDK ārštata darbinieka statusā. Minētā līmeņa amatpersonas VDK nedrīkstēja vervēt, tomēr tās varēja būt VDK uzticības personas. Tāda prakse apliecina VDK padotību – LPSR gadījumā LPSR VDK padotību LKP CK. Svarīgākais priekšnoteikums, lai ieņemtu kādu no vadītāja amatiem ārzemju tūrisma resorā, bija piederība PSKP un iepriekšēja karjera partijas darbā (skat. pielikumos informāciju par dalību PSKP).

Minēto iestāžu vadītāju vietnieki kadru jautājumos pārsvarā bija pensionētie valsts drošības komitejas, iekšlietu resora un armijas virsnieki, kuri gādāja, lai darbā tiktu pieņemti *pareizie* cilvēki. Viņi varēja funkcionēt, kā komforta nodrošinātāji, lai VDK aktīvā dienesta virsnieks bez traucējumiem varētu veikt savus uzdevumus sistēmā – vervēt, izsekot, vākt informāciju un veikt cita veida darbības. VDK pensionāri pildīja arī ierindas, t.s. *tehniskus amatus*, kurus bija ieguvuši, pateicoties sakariem un tradīcijai apgādāt ar ērtām vietām pensionētos virsniekus. Šī fakta – ka viņi ir bijušie *čekisti* – zināšana vien varēja disciplinējoši ietekmēt citu strādājošo uzvedību. Tomēr

secinājumi par VDK ietekmi iestāžu vadības līmenī neliecina ne par VDK aģentūras apjomu minētajās iestādēs, ne par to, kā ikdienā ar aģentiem strādāja Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka palīgs, ne par to, vai viņš izmantoja vai neizmantoja pensionēto virsnieku pakalpojumus. Minētā problemātika būtu jau citas izpētes vērtā, tomēr tikai pēc attiecīgo izpētes rezultātu iegūšanas būs skaidrs, vai pastāvošajā tradīcijā balstītā VAS *Intūrists* Rīgas nodaļas dēvēšana par VDK piesegorganizāciju ir arī zinātniski pierādīta.

1. pielikums

LPSR Ministru Padomes Ārzemju tūrisma pārvaldes (no 1984 Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes) vadība (1966–1988)

Priekšnieki

16.08.1966¹⁶⁵–20.11.1978 – Edmunds Ratnieks (1922; PSKP no 1945)

21.11.1978–13.09.1988 – Staņislavs Jaškulis (1928; PSKP no 1957)

Vietnieki (pirmie)

16.08.1966–18.03.1980 – Jevgēnijs Bīrons (1914; PSKP no 1945)

19.03.1980–13.09.1988 – Rihards Elsbergs (1929; PSKP no 1953)

Vietnieki (otrie jeb *neatbrīvotie*):

16.08.1966–11.06.1976 – Vladimirs Elsters (1930; PSKP no 1959)

21.06.1976–24.07.1987 – Igors Fjodorovs (1946; PSKP no 1971)

26.07.1987–13.09.1988 – Georgijs Koršaks (1938; PSKP no 1966)

¹⁶⁵ LVA, PA-15500. f., 2. apr., 9956. l., 51. lp. (LKP CK biroja 1966. gada 16. augusta sēdes protokollēmuma Nr. 20 izraksts, dokuments krievu valodā).

2. pielikums

LPSR Ministru Padomes Ārzemju tūrisma pārvaldes (no 1984 Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes) priekšnieka palīgi (LPSR VDK virsnieki)

03.05.1972–29.11.1976 – Jānis Vaivods (1928; PSKP no 1952)

30.11.1976–17.01.1977 – Vakance

18.01.1977–27.04.1982 – Leons Kļimovičs (1932; nenoskaidrots)

27.04.1982–04.02.1985 – Vilnis Neimanis (1931; nenoskaidrots)

05.02.1985–07.09.1988 – Viesturs Kociņš (1940; PSKP no 1966)

3. pielikums

VAS Intūrists Rīgas nodaļas (1957–1980) pārvaldnieki

1956/1957–17.01.1960 – Voldemārs Bušs (1900–1965; PSKP no 1919)

18.01.1960/18.07.1961–11.06.1976 – Vladimirs Elsters (1930; PSKP
no 1959)

21.06.1976–28.05.1980 – Igors Fjodorovs (1946; PSKP no 1971)

4. pielikums

PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes (no 1983 Valsts ārzemju tūrisma komitejas) Rīgas apvienības (1980–1992) vadība

Ģenerāldirektori

28.05.1980–24.07.1987 – Igors Fjodorovs (1946; PSKP no 1971)

26.07.1987–12.06.1992¹⁶⁶ – Georgijs Koršaks (1938; PSKP no 1966)

Ģenerāldirektora vietnieki

Ceļojumu pārvaldes priekšnieki

28.05.1980–18.07.1983 – Alla Lūsis (Vlasova, Bahusova) (1935; PSKP no 1965)

22.11.1983–18.11.1984 – Juris Dimitris¹⁶⁷ (1937; PSKP no 1977)

1984–1987 – Nenoskaidrots

27.07.1987–01.01.1989 – Gundega Zeltiņa¹⁶⁸ (1942; PSKP kandidāte no 1984)

Kadru nodaļas priekšnieki

28.05.1980–31.01.1983 – Rihards Antins (1924; PSKP no 1950)

18.02/14.03.1983–21.11.1983 – Juris Dimitris (1937; PSKP no 1977)

22.11.1983–01.01.1985 – Jānis Brolišs (no 19.11.1984. nav ģenerāldirektora vietnieks, bet tikai Kadru nodaļas priekšnieks) (1930; PSKP no 1951)

02.02.1985–08.01.1993 –¹⁶⁹ Kaiva Cinis (1942; PSKP no 1968)

¹⁶⁶ PDVA, 282. f., 1. f., 269. l., 90. lp. (Georgija Koršaka personiskā konta kartīte).

¹⁶⁷ LVA, 986. f., 1a. apr., 47. l., 6. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 1. novembra dokuments, kas adresēts LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšniekam Staņislavam Jaškulim, dokuments krievu valodā).

¹⁶⁸ LVA, 986. f., 1a. apr., 57. l., 16. lp. (LPSR Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1987. gada 24. jūlija pavēle Nr. 12, dokuments krievu valodā).

¹⁶⁹ PDVA, 282. f., 1. apr., 322. l., 189. lp. (personiskā konta kartīte).

5. pielikums

Viesnīcas Latvija direkcija

Direktori

28.11.1977–31.12.1980¹⁷⁰ – Viktors Čeremisinovs (1946; PSKP no 1969)

23.01.1981–15.06.1984 – Aleksejs Bahusovs (1925; PSKP no 1952)

01.06./04.07.1984¹⁷¹–12.06.1992 – Georgijs Koršaks (1938; PSKP no 1966)

Direktora vietnieki

09.11.1978–28.05.1980 – Rihards Antins (1924; PSKP no 1950)

21.05.1979–22.11.1981 – Harijs Melbārdis¹⁷² (1931; PSKP no 1956)

23.11.1981–07.12.1984 – Boriss Lemtjugovs (1928; PSKP no 1953)

15.10.1985–31.03.1987 – Anatolijs Gostevs (1933; PSKP no 1960)

01.10.1987–15.08.1990¹⁷³ – Larisa Kurdjukova (1946; bezpartejiska)

14.09.1984.¹⁷⁴–22.01.1992. – Vladimirs Čerņavskis (1939; PSKP no 1973)

¹⁷⁰ (PSRS Galvenās ārzemju tūrisma pārvaldes Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1981. gada 9. janvāra pavēle Nr. 6-k, dokuments krievu valodā). PDVA, 282. f., 1. apr., 25. l., 7. lp. [kr. val.]

¹⁷¹ PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 148. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 30. maija pavēle Nr. 171-k, dokuments krievu valodā); PDVA, 282. f., 1. apr., 277. l., 149. lp. (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 4. jūlija pavēle Nr. 215-k).

¹⁷² LVA, 986. f., 1. apr., 95. l., [5.–6. lp.], 6. lp. (LPSR Ārzemju tūrisma pārvaldes priekšnieka Staņislava Jaškuļa 1979. gada 14. jūlija pavēle Nr. 33, dokuments krievu valodā).

¹⁷³ PDVA, 282. f., 1. apr., 173. l., 202. lp. (Lariss Kurdjukovas 1990. gada 15. augusta iesniegums).

¹⁷⁴ (PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības ģenerāldirektora Igora Fjodorova 1984. gada 14. septembra pavēle Nr. 294-k, dokuments krievu valodā). PDVA, 282. f., 1. apr., 32. l., 102. lp.